

ΠΕΤΡΑ ΧΩΜΑ ΚΑΙ ΚΛΑΡΙ

Επιλεγμένα έργα
του ζεύγους

Αθανασίου Παπαναστάση
&
Ευγενίας Παπαναστάση

Ε.Νιάρχου

Θέλω νερό ἀπ'τή Φτελιᾶ
ψωμί ἀπ'τή Γαρζενίτσα
Κ'ένα σταφύλι ροζακί
ἀπό τήν Τεργοβίτσα

*Οικογένεια Παπαναστάση
Βασιλική, Λευκάδα
1968*

Εισαγωγικό σημείωμα

Τα έργα που παρουσιάζονται σε αυτό το βιβλίο είναι μία μικρή επιλογή, από τη συλλογή των κειμένων του Αγρονόμου Αθανασίου Παπαναστάση (1909-1992) με καταγωγή από το Αρχοντοχώρι Αιτωλοακαρνανίας και από το σύνολο των ζωγραφικών έργων της Ευγενίας Παπαναστάση (το γένος Μουσσέ Χαροκόπου) (1928-2020), με καταγωγή από την Μπαμπίνη Αιτωλοακαρνανίας.

Τα πρωτότυπα κείμενα του Α. Παπαναστάση είναι δακτυλογραφημένα από τον ίδιο στην Αθήνα την περίοδο 1972. με 1992. Η γραφή του δημιουργού ακολουθεί την εποχή του ενώ σε κάποιες από τις ιστορίες του συναντάμε την ιδιομορφία της προφοράς της περιοχής προσαρμοσμένη στον γραπτό λόγο.

Τα έργα της Ε. Παπαναστάση δημιουργήθηκαν μεταξύ του Μύτικα Αιτωλοακαρνανίας και της Αθήνας το διάστημα από το 1975 μέχρι το 2020.

Για τη δημιουργία αυτής της έκδοσης θέλω να ευχαριστήσω την οικογένεια Παπαναστάση για την διάθεση του αρχειακού υλικού και ιδιαίτερα τον Δημήτρη Παπαναστάση για την ψηφιοποίηση των πρωτότυπων σελίδων των κειμένων αλλά και την Παρασκευή Σιδερά Λύτρα και την Thea Madeleine Potter για την πολύτιμη βοήθειά τους στην επιμέλεια του βιβλίου όπως και όλους τους συντελεστές οι οποίοι συνέβαλαν ώστε να πάρει μορφή αυτή η ιδέα.

Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση είναι μέρος του ερευνητικού εικαστικού έργου (Πρακτικές σύγχρονης τέχνης πάνω στον ανεξερεύνητο λαϊκό πολιτισμό του ξηρομέρου Αιτωλοακαρνανίας), το οποίο υποστηρίζεται από το ΥΠΠΟΑ.

*Ε. Παπαναστάση
Ακρυλικά σε καμβά
15 εκ. x 15 εκ.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1) Πρόλογος	σέλις 7
2) Ένα δασος που πρέπει να ξαναγίνει	10
3) Το πέρασμα απο τις σπηλιές	18
4) Μπούμιστος	22
5) Ένα όνειρο	32
6) Ανεπανόρθωτα σφάλματα	36
7) Το καζάνι με τις καρφωμένες αρρώστιες	44
8) Μακάριοι οι πτωχοί τω πνεύματι	47
9) Το ντύσιμο της εποχής	54
10) Αναμνήσεις απ'το χωριό μου	56

*Ε.Παπαναστάση
Λεπτομέρεια
Λαδομπογιά σε γυαλί
10 εκ. x 8 εκ.*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Να, γιατί γράφω.

Τά χρόνια έρχονται και παρέρχονται. Οι καιροί αλλάζουνε. Η μιά γενιά διαδέχεται την άλλη. Η νοοτροπία τών ανθρώπων αλλάζει. Ξεχνιούνται τά περασμένα, δημιουργούνται νέα. Τά περασμένα καταντάνε ξεπερασμένα, αναχρονιστικά, ἄς ήτανε και ὀρισμένα καλύτερα ἀπ'τά τωρινά, ἄς τά ποῦμε μοτέρνα.

Οἱ περασμένης ἡλικίας σημερινοί ἄνθρωποι πού ἔζησαν στά πενήντα πριν χρόνια, θυμούνται τή ζωή τῆς ἐποχῆς ἐκείνης και τήν συγκρίνουνε μέ τή σημερινή, πόση τεράστια μεταβολή γενικά σε ὅλες τίς ἐκδηλώσεις τῆς και στή νοοτροπία τών σημερινῶν ἔχει συντελεσθῆ. Νοσταλγοῦν τά περασμένα και μέ πόνο τά θυμούνται και τά διηγοῦνται στους σημερινούς νέους σάν παραμύθια.

Ἀπ'τούς παλιούς ὅμως ἕνας, ἕνας φεύγει ἀπ'τή ζωή, παίρνοντας μαζί του και τίς ἀναμνήσεις του. Σιγά σιγά ἕνα, ἕνα ἀπ'τά περασμένα ξεχνιέται, ἀφοῦ τά στόματα που τα μετάφεραν δέν ὑπάρχουνε. Τή θέση τους τήν παίρνουν τά νέα πράγματα.

Προλήψεις και δεισιδαιμονίες, τά ξόρκια, τά μάγια, τά δαιμονικά πού πίστευαν κ'ήτανε ἡ αἰτία νά δημιουργοῦνται οἱ θρύλοι και οἱ παραδόσεις, ὅλάντά ἔπαυσαν νά γίνονται πιστευτά, τά ἀντικατέστησεν σήμερα ἡ πραγματικότητα. Ἡ ἐξεληξη και τά πολυποικίλα μέσα πού ἀνακάλυψε κ'ἔχει θέσει σ'εφαρμογή ὁ ἄνθρωπος, οἱ συγκοινωνίες, τά ραδιόφωνα, οἱ τηλεοράσεις, ἦτανε ἐκείνα πού στάθηκαν ἱκανα νά βγάλουνε τόν σημερινό ἄνθρωπο ἀπ'τόν σκοτεινό κλειό τοῦ χωριού, νά επικοινωνήσει μέ τόν ἄλλο ἔξω κόσμο και νά διαπιστώσῃ τή πλάνη μέσα στήν ὁποία ζούσανε οἱ πρόγονοί του.

Δέν πρέπει ὅμως να ξεχαστοῦνε. Μαζί μέ τήν ἱστορία τοῦ κάθε τόπου, που ὑποχρέωσῃς μας εἶναι νά τήν διατηρήσουμε ζωντανή,

ἔτσι καί τή λαογραφία μας δέν πρέπει νά τήν παραμερίσωμε, νά παραδειγματιζόμαστε.

Θρύλοι, παραδόσεις, ἦθη καί ἔθιμα, δέν πρέπει νά σβήσουνε. Ὅ κάθε τόπος, τό κάθε χωριό ἔχει καί τά δικά του. Ἀρκετά τέτοια φθάσανε καί σέ μᾶς, χωρίς ὅμως νά εἶμαστε βέβαιοι ἂν ἦτανε ἔτσι, ἢ ἀπό στόμα σέ στόμα υπέστησαν διάφορες παραλλαγές ἀνάλογα μέ τή διάθεση ἐκείνων πού τά μετέφεραν. Αὐτά ὅλα μέ παρακινήσανε, χρησιμοποιώντας τίς πενιχρές μου δυνάμεις νά συγκεντρώσω καί νά περιώσω ὅσα μοῦ εἶναι δυνατόν, παίρνοντας ἀπό κάθε πηγῆ, κάθε τί πού ἀφορᾷ τό χωριό μου καί κεῖνα πού ὁ ἴδιος ἔζησα, νά τ'ἀφήσω γραμμένα στούς ἀπογόνους μου κι ἀφοῦ ὡς τώρα δέ βρέθηκε ἄλλος ν'ἀσχοληθῆ μ'αὐτό τό ζήτημα.

Ἔτσι θά διαβάζονται ἀπό πρῶτο χέρι, χωρίς τίς συνηθισμένες παραλλαγές. Τά πιό πολλά τά ἔζησα κ'ἔτσι τά μεταφέρω αὐτούσια.

Μέ τήν παροῦσα μου ἐργασία, δέν ἔχω σκοπό νά διεκδικήσω τίτλους ἱστορικοῦ ἢ λαογραφικοῦ συγγραφέα, ἀλλά πιστεύω πώς θά χύσω λίγο ἀμυδρό φῶς στή σκοτεινὴ ἱστορία καί στήν πλούσια λαογραφία τοῦ χωριοῦ μου.

Σοβαρὴ καί δύσκολη ἡ ἐργασία αὐτή, ὑπερέχει τῶν δυνάμεῶν μου, γι'αὐτό ἄς μέ συγχωροῦνε ὅσοι μέ διαβάσουνε γιά τίς ἐν ἀγνοία μου σ'αὐτή παραλείψεις.

Εὐχομαι δέ ὀλόψυχα, στό μέλλον νά βρεθῆ κάποιος ἀπ' τούς μορφωμένους νέους μας, πού εὐτυχῶς εἶναι πολλοί σήμερα, μέ νου καί μέ θέληση, ν'ἀσχοληθῆ μέ τό ἴδιο θέμα, ἐρευνώντας τίς διάφορες ἀνεξερεύνητες πηγές, διότι δέν μπορεῖ παρά νά ὑπάρχουνε τέτοιες μέσα στή χιλιετῆ περίπου ζωὴ τοῦ χωριοῦ μας, τόσον γραπτές ὅσο καί προφορικές, πού κυκλοφοροῦνε ἀνάμεσά μας ἀπό στόμα σέ στόμα καί τότε ἴσως καί τοῦτα νά τοῦ χρησιμεύσουνε.

Ἄς βρεθοῦνε λίγα γραμμένα, πρὶν ὁ καλπάζων πολιτισμὸς παρασύρει καί ἐξαφανίσει στό διάβα του κάθε τί παλιό.

Αθανάσιος Ν. Παπαναστάσης
1975

Ε.Παπαναστάση
Λαδομπογιά σε πέτρες
10 εκ. μέγ. x 3 εκ. ελάχ.

ΕΝΑ ΔΑΣΟΣ ΠΟΥ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΞΑΝΑΓΙΝΕΙ

Ἡ θέση πού διαλέχθηκε νά χτισθεῖ τό χωριό μου τότε τό υπεγόρευσε κάποια ἀνάγκη. Πῶς ὀνομαζότανε στήν ἀρχή του δέν μᾶς εἶναι γνωστό. Τό ὄνομα Ζάβιτσα εἶναι λέξη Σλαβική πού σημαίνει ὀχυρό μέρος καί ἀσφαλῶς λόγω τῆς θέσεώς του τό μετονομάσανε ἔτσι αὐτοί, κατά την περίοδο τῆς παραμονῆς των στη χώρα μας, 783 - 1355 μ.χ., ὀνομασία τήν ὁποία διετήρησε ὡς τό 1927 πού με κρατική ἐνέργεια ἀντικατασταθήκανε οι ξενόγλωσσες ὀνομασίες.

Δέν εἶναι δύσκολο ν' ἀντιληφθούμε ποιές ἀνάγκες ἦτανε ἐκείνες πού κάμανε ἐκείνους τούς ἀνθρώπους νά τό σκαρφαλώσουνε ἐκεῖ πάνω, στίς πλαγιές τοῦ Μπούμιστου, αὐτές θά τίς δοῦμε στή συνέχεια.

Ἡ θέση του δέν ἦτανε ἡ σημερινή. Στίς πιό πάνω πλαγιές του σώζονται ἐρείπια παλιῶν κτισμάτων.

Οἱ γύρω λοφίσκοι καί τά πικνά δάση κρύβανε τήν ὑπαρξή του σέ σημεῖο πού δύσκολα θά τό βρισκε κάποιος πού δέν τό γνώριζε, ἂν δέν τόν ὀδηγοῦσε ἕνας πού γνώριζε τίς διαβάσεις.

Ἀπ' τήν ἱστορία ξέρουμε πῶς ἀπ' τήν ἀρχαιότητα, λυμαινότανε οἱ πειρατές τίς θάλασσες τῆς Μεσογείου, ἀπ' τόν Ἑλλήσποντο, τό Λυβικό κι αὐτό τό Ἰόνιο τό ὁποῖο περιέβρεχε τά δυτικά μας παράλια. Ἡ δράση παρά τίς ὀργανωμένες διώξεις ἀπό όλα τά γύρω Εὐρωπαϊκά Μεσογειακά κράτη καί τήν Τουρκία, ἐξακολουθήσανε νά τούς λυμαίνονται ὡς τό 1850 περίπου, δηλαδή ὡς τότε πού ἐπικρατήσανε τ'ἀτμοκίνητα ταχύπλοα καταδιωκτικά σκαφητῶν Πολεμικῶν Ναυτικῶν.

Ἡ δράση τῶν πειρατῶν δέν περιοριζόντανε μόνο στίς θάλασσες, τήν ἴδια τύχη εἶχανε καί οἱ παράλιοι οἰκισμοί καί κείνοι ἀκόμα πού βρισκόντανε σ' ἀρκετό βάθος στη στεριά, ἀλλ' ὀρατοί ἀπ' τή θάλασσα. Ὁ λόγος αὐτός ἦτανε πού ἀποφεύγανε τό χτίσιμο μικροοικισμῶν στά παράλια, γιατί θά ἦτανε καταδικασμένοι

ἀπ'τίς ληστρικές ἐπιδρομές τῶν πειρατῶν. Ἀπ'τὴν παράδοση ξέρουμε πῶς μιά τέτοια ἐπιδρομή ἔλαβε χώρα τὰ παλιά χρόνια κατὰ τῆς Μερδενίκου τῆς σημερινῆς Παναγούλας, καί ὅτι βρισκόντανε σέ βάθος ἀπ'τίς ἀκτές γύρω στὰ δέκα χιλιόμετρα, κατάντικρον ὅμως αὐτῶν καί ἡ ὁποία υπέστη πραγματική πανωλεθρία. Αὐτή λοιπόν ἦταν ἡ ἀνάγκη πού ἔκανε τοὺς πρῶτους ἀνθρώπους του νά πιάνουνε τ'ἀνάμερα κι ἀπόκρυφα κατατόπια, νά εἶναι σίγουροι ἀπ'τίς ληστρικές ἐπιδρομές τῶν πειρατῶν.

Ἡ θέση πού διαλέξανε δέν τοὺς προστάτευσε μόνο ἀπ'τοὺς πειρατές, ἀλλά καί κατόπιν ἀπ' τοὺς Τούρκους, μετὰ τὴν κατάληψη καὶ τούτης τῆς περιφέρειας ἀπ' αὐτοὺς καί πρό πάντων τὸ μεγάλο δάσος πού περιέβαλε τότε τὸ χωριό ὅπως παρακάτω θά αναφέρω.

Ε. Παπαναστάση
Λαδομπογιά σε ξύλο
50 εκ. x 1 μ.

Δέν ἦταν ἡ σημερινή γύμνια καί ξεραῖλα πού περιβάλλει τώρα τὸ χωριό. Πυκνά καὶ καταπράσινα δάση καλύπτανε τίς περισσότερες γύρω βουνοπλαγιές καὶ ραχούλες. Γιά τοὺς ἀνήξερους δύσκολες καί ἀνεξερεύνητες κι ἀκόμα ἐπικίνδυνες ἦταν οἱ δασωμένες αὐτές ἐκτάσεις.

Οί βαθειές καί δασοφουντωμένες ἀνήλιες λαγκαδιές, ἦτανε ἀπάτητες κι ἀπέραστες ἀπό ξένο ἀνθρώπινο ποδάρι.

Βελανιδιές, ρουπάκια, ἀργιές, πουρνάρια, σφοντάμια, γάβρα, φιλικία κι ἄλλα δένδρα καί θάμνοι συνθέτανε τό σύνολό τους.

Οἱ ἀνθρώποι ἐκείνου τοῦ καιροῦ πού γνωρίζανε τή χρησιμότητά του τό προστατεύανε. Ἦτανε ὁ καλύτερος προστάτης τους.

Ἐκεῖ καταφεύγανε σέ ὥρες ἀνάγκης, ἐκεῖ μέσα κρύβανε τα ἐλάχιστα ὑπάρχοντά τους, ἐκεῖ μέσα σέ κατάλληλους χώρους ἀσφαλίζανε τά ζῶα τους ἀπό διάφορους κινδύνους.

Εἰδικά στή δυτική περιφέρεια τοῦ χωριοῦ κι ἀπ' τῆς πάνω πλαγιές τοῦ Μπούμιστου καί κάτω, ἐκτεινότανε, κατά τήν παράδοση, ἓνα ἀπ' τά πανώρια δάση. Ἀνάμεσά του ὑπῆρχαν ἀπόκρυφες καλλιεργήσιμες μικροεκτάσεις, πού τῆς καλλιεργούσανε μέ σιτηρά. Τέτοιες ἦτανε στίς θέσεις Τουρκος, Κουτσαῦτι, Λιμογιάννη, Γύρτσα, Σπηλιές, Κεχρινιές, Κοφταρές κι ἄλλοῦ. Ἐκεῖ μέσα δέν πατούσε Τούρκικο ποδάρι, κι ἂν καμιά φορά πάτησε τέτοιο δέν γύρισε πίσω. Ἀκόμα εἶναι γνωστή ἡ θέση, ἐκεῖ που ὑπῆρχε τό ἄλωνι γιά ν' ἄλωνίζονε τά λίγα σιτηρά πού καλλιεργούσανε μέσα σ' αὐτό, μέ τήν τοπωνυμία Κουκούλαιναις τ' Ἄλωνι. Ἐπίσης στό ἴδιο δάσος, σέ πανέμορφη λάκα διατηρούσανε κι ἀμπέλι, μέ τή σημερινή του ὄνομασία "Μουστέικαμπέλι".

Ἐνα ρόλο σοβαρό κ' εὐεργετικό ἔπαιξε τότε στούς κατατρεγμένους ὁ χειρόμυλος, πού σάν κινητήριο δύναμη εἶχε τά χέρια τοῦ ἀνθρώπου καί τόν ὅποιο εὐκόλα μεταφέρναν ἐκεῖ πού θέλανε μέσα στό δάσος, γιά ν' ἀλέσουνε ἄφοβα τά λίγα σιτάρια τους πού ἄλωνίζανε κεῖ μέσα, γιατί στούς μύλους τοῦ Βάρνακα καί τούς ἄλλους τοῦ δικού τους κάμπου, ὑπῆρχε ὁ κίνδυνος ἀρπαγῆς ἀπ' τοὺς Τούρκους πού πάντα παραμονεύανε στούς ευκολοπάτητους τόπους.

Παράλληλα μέ τήν ἀσφάλεια πού τοὺς παρείχε τό δάσος, τοὺς ἐξησφάλιζε τά καυσόξυλα καί ἄφθονη τροφή γιά τά ζῶα τους, ἀλλά καί γιά τοὺς ἴδιους τοὺς ἀνθρώπους ἀκόμα. Μέσα στά πυκνά του ρουμάνια διαβιούσανε ἓνα πλῆθος ἀπό ἐλάφια καί ζαρκάδια καί διάφορα ἄγρια πουλιά, πλούσια θηράματα τῶν κυνηγῶν. Σά μάρτυρες αὐτῶν ὑπάρχονε ἀκόμα ἀπό τότε σ' ὀρισμένα σπίτια στό χωριό λαφοκέρατα, πού τά χρησιμοποι-

οὔνε σάν κρεμάστρες.

Μαζί μέ τίς ἄλλες κρυψῶνες πού περιέκλειε μέσα του αὐτό τό δάσος, ὑπῆρχανε βαθιές καί σκοτεινές σπηλιές, πού ἴσως ἄν ἐξερευνοῦντανε πρὶν τίς ἀξαφανίσουνε οἱ τρομερές νεροκατεβασίες πού προκάλεσε ἡ γύμνια τοῦ Μπούμιστου, νά ὑπῆρχε θαμένο κάτι παλιό, ἀπ'τά χρόνια τοῦ χαλασμοῦ, ἢ κι ἀκόμα κάτι περιεργό μέσα στά σκοτεινά τους υπόγεια.

Οἱ ἄνθρωποι τότε δέν περιοριζόντανε στήν ἐκμετάλλευση τῶν φυσικῶν χαρισμάτων πού τούς παρείχε πλούσια τό δάσος, ἀλλά καί ἄλλα προστατευτικά μέτρα δικά τους παίρνανε. Στή θέση Ἀλογόμαντρα, ἕνας ἀρκετά μέγανος χῶρος ὁ ὁποῖος κατά τό ἥμισύ του προστατευόντανε ἀπό ἀρκετά ψηλές σπηλιές, ἐνῶ τό ὑπόλοιπο τμήμα του τό περιμαντρῶνανε μέ γερό καί ψηλό τοῖχο. Μέσα στό χῶρο αὐτό κλείνανε τ'ἀλογομούλαρά τους τίς νύχτες γιάσφάλεια ἀπ'τούς λύκους, πού κατά κοπάδια περιφερόντανε μέσα στό δάσος κι ὁ κίνδυνος κατασπαράξεώς τους ἦτανε μέγανος. Ἀπό τότε πῆρε τήν ὄνομασία Ἀλογόμαντρα καί τή διατηρεῖ ὡς τώρα. Σ'ἄλλες διάφορες θέσεις ἔξω ἀπ'το χωριό, ὁ κάθε γελαδάρης γιά τόν ἴδιο λόγο, εἶχε δικό του περομαντρωμένο χῶρο κι ἀπό τότε οἱ χῶροι αὐτοῖ πῆρανε τό ὄνομα γελαδοβοροῖ καί τό διατηροῦνε ἀκόμα.

Τό δάσος αὐτό κρατήθηκε στή ζωή προσφέροντας τά εὐεγερτικά του πλεονεκτήματα καί μετά τήν ἀποτίναξη τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ τό 1829 κι ἀκόμη πιό πέρα. Αὐτό μέ τό ἐλατόδασος τοῦ Μπούμιστου, ἦτανε ἐκεῖνα πού μετά τήν ἀπελευθέρωση, βοηθήσανε τούς ἐπαναπατρισθέντες κατοίκους στή σύντομη ἀνοικοδόμηση τῶν σπιτιῶν τους, πού κατά τή διάρκεια τῆς ἐπαναστάσεως δέν εἶχε μείνει τίποτα ὀρθό παρά ἐρείπια ἀποκαΐδια. Θυμᾶμαι πού μᾶς λέγανε οἱ γερόντοι, τά ματέρια γιά τά σπίτια τους τά κόβανε ἀπό πουρνάρια πού βρισκόντανε σ'ἀπόσταση γύρω στά πεντακόσια μέτρα ἀπ'τά σπίτια τους. Ἐνα τέτοιο ματέρι ὑπῆρχε σ'ένα παλιό ἰσόγειο σπίτι τοῦ Φραγκογιάννη, φερόμενο ὅπως λέγανε ἀπ'τή θέση "Πηγαδούλια", μιὰ θέση πού βρίσκεται ἔξω ἀπ'το χωριό κοντά στίς σπηλιές, σ'ἀπόσταση γύρω στά πεντακόσια μέτρα ἀπ'τ'ἀκρινά σπίτια. Ἀλλά καί τά ματέρια τῶν ἄλλων παλιῶν σπιτιῶν ἦτανε κομμένα ἀπ'αυτό τό δάσος.

Δέν ὑπῆρξε προστάτης τῶν ζωντανῶν ὑπάρξεων μόνον, ὅπως

παραπάνω είπα, αλλά και ο μοναδικός τέτοιος για τις ακίνητες περιουσίες των κατοίκων αυτού του χωριού, τόσο αρκετών σπιτιών, όσο και πολλών κτημάτων της περιφέρειας του κάμπου.

Τό Δάσος αυτό που για πολλούς αιώνες προσέφερε τις πολύτιμες υπηρεσίες του στους ανθρώπους, δεν υπάρχει πιά και δεν υπάρχει από πολλά χρόνια δυστυχώς. Η φωτιά τό αποτέφρωσε, από τή μιά του άκρη στήν άλλη. Από τις βορειοδυτικές πλαγιές του Μπούμιστου π'άρχισε, δε κρατήθηκε πουθενά σ'αυτή τήν περιφέρεια, έφθασε στό πάνω απ'τόν Αστακό βουνό, τή Βελούτσα, κι ασφαλώς αν δεν τήν αναχαίτιζε έναντιος άέρας θά τερμάτιζε στή θάλασσα. Στάχτη κι αποκαΐδια μείνανε. Αυτό ήτανε τό τέλος του.

Η καταστροφή έγινε στις 2 Αυγούστου 1839. Η πυρκαγιά αυτή μαζί μέ τις άλλες ζημιές πού προξένησε, κατέστρεψε όλοσχερώς τά πάνω από πενήντα στρέμματα άμπέλια τής διαλυμένης μονής Ζαμπατίνας, όπως προκύπτει από σχετική άλληλογραφία πού βρίσκεται στά Γενικά άρχεία του κράτους.

Σάν μάρτυρες τής ύπάρξεως του δάσους, είχανε απομείνει ζωντανά δυό ρουπάκια και δυό πουρνάρια, τό ένα απ'τά ρουπάκια βορειοανατολικά τής Αλογόμαντρας στή θέση "Δενδράκι", τό άλλο βοριοδυτικά τής θέσεως "Ξηρογράδι".

Τά δύο θεόρατα πουρνάρια, δίπλα στό έξωκλήσι των Ταξιαρχών, κάτω απ'τόν παχύ ίσκιό των οποίων οί στρατοκόποι π'άνηφορίζανε απ'τόν κάμπο για τό χωριό παίρνανε μιά ανάσα. Τά δύο ρουπάκια χρωστάγανε τή ζωή τους στό γύρω τσουγκάρια πού τά προστατεύσανε και δεν αφήσανε τή φωτιά νά τά μεταβάλει κι αυτά σε στάχτη όπως και τ' άλλα γύρω τους. Τά πουρνάρια των Ταξιαρχών δεν κινδυνέψανε γιατί βρισκόντανε μέσα στον περιμαντρωμένο αυλόγυρο του έξωκκλησιού. Δεν ξέρω αν τά ρουπάκια βρίσκονται στή ζωή, τά πουρνάρια όμως όχι, γιατί γύρω στό 1925 πέσανε θύματα του τσεκουριού, για νά ζεστάνουνε τό τζάκι κάποιου παπά.

Μαζί μέ τό δάσος εξαφανισθήκανε τά ελάφια, οί λύκοι απομακρυνθήκανε, τά ζαρκάδια κι αυτά φύγανε για τό ελατόδασος του Μπούμιστου, στή βορεινή πίσω πλαγιά και τά όποια διατηρηθήκανε μέχρι τό 1920 περίπου.

Πρίν τή μεγάλη αυτή φωτιά, κανένα απ'τα γύρω ρέματα, πού

δέν ήτανε λίγα, δέν πλημμύριζε. Τά βρόχινα νερά τά συγκρατούσε τό δάσος καί δέν τ'άφηνε νά φθάσουνε στά ρέματα για νά δημιουργηθεῖ νεροκατεβασιά. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦσε μόνο τό ρέμα “Δαφνιάς” πού σέ μεγάλη νεροποντή παρατηροῦντανε μικροσυγκεντρώσεις νεροῦ χωρίς ποτέ τόν κίνδυνο νά προξενηθοῦνε ζημιές. Σιγά, σιγά ὅμως μετά τόν ἐμπρησμό τοῦ δάσους ἄρχισε τό κακό νά μεγαλώνει καί νά παίρνει πύ δυσάρεστες καί ἐπικίνδυνες διαστάσεις. Τά ἐναπομείναντα σ'ἄλλες θέσεις τῆς περιφέρειας τοῦ χωριοῦ μικροδασάκια δέν ἐπαρκοῦσανε για τή ξύλευση τῶν κατοίκων, ἀλλά καί οἱ μικροεμπρησμοί τά καλοκαίρια δίνανε τή χαριστική βολή στό πράσινο τῆς περιφέρειας τῆς Ζάβιτσας.

Τά νερά ἀπ'τίς μεγάλες χειμωνιάτικες βροχές, σιγά, σιγά ἀρχίσανε ν'αὐλακῶνουνε τίς φρεσκοκαμμένες πλαγιές, νά παρασύρουνε τ'ἀφράτα χώματα, νά τά μεταφέρουνε στά ρεματάκια καί ἀπό κεί στή θάλασσα.

Ἀπό τότε κ'ῦστερα, χρόνο μέ τό χρόνο τό κακό μέγαλωνε, τὰ μικροαυλάκια γινόντανε ρυάκια, τά ρυάκια ρέματα, τά ρέματα χείμαρροι μέ ἀπειλητικές διαθέσεις για τίς περιουσίες τῶν κατοίκων. Δέν εἶναι λίγες οἱ ζημιές πού μέχρι σήμερα προξενηθήκανε ἀπό πλημμύρες στά ὠραία λιοστάσια τοῦ κάμπου. Ἀποτέλεσμα ὄλων αὐτῶν εἶναι ἡ σημερινή γύμνια καί ξεραῖλα πού βασιλεύει στό ὠραῖο πρὶν τοπίο.

Ἡ συνέχιση τῆς παραπάνω ἐπικινδύνου καταστάσεως στήν περιφέρεια τοῦ χωριοῦ θά ἔχει ὅπωςδῆποτε ὀλέθριες ἐπιπτώσεις σέ βάρος τῆς κινητῆς καί ἀκίνητης περιουσίας τῶν κατοίκων, ἀλλά καί αὐτῆς τῶν τῆς υγείας ἀπ'τήν ἔλλειψη πρασίνου. Νομίζω πῶς εἶναι καιρός πιά τό τόσο σοβαρό αὐτό ζήτημα ν'ἀπασχολήσει τούς υπεύθυνους, ἀλλά καί ὄλο τόν πληθυσμό τοῦ χωριοῦ.

Ἐπάρχουνε πολλοί τρόποι ἀναχαιτήσεως τοῦ κακοῦ κι αὐτοί εἶναι διαφόροι, φυσικές καί τεχνικές ἀναδασώσεις, ἡ ἐκτέλεσις διαφόρων φραγμάτων καί ἀντιπλημμυρικών ἔργων. Οἱ φυσικές ἀναδασώσεις, πού εἶναι καί τά ἀποτελεσματικότερα μέτρα για τόν περιορισμό τοῦ μεγάλου κακοῦ, θά ἐπιτευχθοῦνε μέ τόν καθορισμό δασικῶν ἀπαγορευτικῶν διατάξεων τμηματικά βέβαια καί για ὀρισμένο χρονικό διάστημα. Ὁ περιορισμός τῆς περιφέρειας ἀπό τμήμα τῆς ἀγροτικῆς ἐκτάσεως τῆς Κοινότητος,

Ε. Παπαναστάση
Ακρυλικά σε καμβά
15 εκ. x 15 εκ.

δέν πρόκειται νά γίνει αισθητός στήν κτηνοτροφία, δεδομένου ὅτι ἡ κτηνοτροφία ἀπ' τήν ἔλλειψη βοσκῆς ἔχει μειωθεῖ πολύ. Ἄλωστε ὁ τρόπος αὐτός θά εὐνοήσῃ τήν κτηνοτροφία, γιατί μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου θ' ἀφεθεῖ ἐλεύθερη ἡ βοσκή μέ πραγματική τροφή γιά τά ζῶα. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἐλάχιστων θάμνων πού τώρα ψυχοραγούνε θ' ἀνατάξουνε καί θά δημιουργηθεῖ ἕνα ἐμπόδιο στά βρόχινα νερά, ὥστε νά διευκολύνεται ἡ ἀπορρόφησή τους ἀπ' τή γῆ. Ἡ τεχνική ἀναδάσωση ἐπιβάλλεται νά γίνει μέσα στό χωριό σέ δρόμους καί σ' ἐλεύθερους κοινοτικούς καί ἐκκλησιαστικούς τόπους, γιατί κι αὐτή ἀπ' τήν πλευρά της παράλληλα μέ τή φυσική ἀναδάσωση θά συμβάλῃ στήν υἱεία τοῦ πληθυσμοῦ καί στόν καλλωπισμό τοῦ τοπίου.

Τά φράγματα καί ἄλλα ἀντιπλημμυρικά ἔργα πού ἐνδείκνυται νά γίνουνε, θά εἶναι ἐκεῖνα πού θ' ἀναχαιτήσουνε τήν ὀρμή τῶν ὑδάτων καί θ' ἀποφευχθοῦνε οἱ ἀπότομες νεροκατεβασιές, οἱ ὁποῖες σάν ἀποτέλεσμα ἔχουνε τήν διάπραξη καταστροφῶν σέ

βάρος τῶν ἀκινήτων περιουσιῶν τῶν κατοίκων. Εἶναι ἡ μόνη περιοχή σ' ὅλη τὴν ἐπαρχία Βονίτσης καὶ Ξηρομέρου πού βρίσκεται στὴν τραγικὴ κατάσταση καὶ πού ἐπιβάλεται ἡ ἐκτέλεση πάσης φύσεως προστατευτικῶν ἔργων.

Ἄν δὲν ληφθοῦνε ριζικὰ μέτρα, γιὰ τὸ σταμάτημα αὐτοῦ τοῦ κακοῦ, μέσα σέ λίγα χρόνια δὲν θὰ μείνουνε παρὰ γυμνοὶ βράχοι.

Ἡ κτηνοτροφία θὰ καταστραφεῖ ἀπ' τὴν ἔλλειψη τροφῆς, κτήματα γιὰ καλλιέργεια δὲν θὰ μείνουνε παρὰ λίγα καὶ οἱ ἄνθρωποι θὰ ἀπομακρυνθοῦνε κάπου ἄλλου γιὰ νά μπορέσουνε νά συνεχίσουνε τὴ ζωὴ τους. Δὲν εἶναι νομίζω καὶ συμφέρον στὴν ἐθνικὴ οἰκονομία ν' ἀποστερηθεῖ μιᾶς τόσο μεγάλης ἐκτάσεως, μέσα στὴν ὁποία πρὶν λίγα χρόνια διαιτόντανε πάνω ἀπὸ 40.000 γιδοπρόβατα καὶ γύρω στὶς 50.000 βοδινὰ κι ἄλλα μεγάλα. Τά νούμερα αὐτὰ δυστυχῶς μειωθήκανε καὶ μειώνονται μέρα μέ τὴν ἡμέρα.

Δὲν εἶναι πράγματα ἀνεκτέλεστα ὅσα παραπάνω ανέφερα ἀρκεῖ νά ὑπάρξει συντονισμένη ἐνέργεια ἀπὸ μέρος τοῦ Κράτους τῆς Κοινότητος καὶ τῶν κατοίκων γενικά. Γιὰ ὅλα αὐτὰ θὰ ἀπαιτηθεῖ χρῆμα καὶ χρόνος, ἀλλὰ καὶ κόπος, τίποτα χωρὶς αὐτὰ δὲν μπορεῖ νά γίνει. Εἶμαι βέβαιος πὼς τὸ ἐπίσημο Κράτος ἀγνοεῖ τὴν τραγικὴ αὐτὴ κατάσταση τῆς κοινοτικῆς περιφέρειας τοῦ Ἀρχοντοχωρίου, θὰ πρέπει νά γίνει γνωστὴ στὶς λεπτομέρειές της καὶ τότε ἴσως ἐπιληφθεῖ τῆς θεραπείας της, ὅπως στὶς περιφέρειες ἄλλων νομῶν τοῦ Κράτους πού ὑπάρχουνε ὁλόκληρες Δασοτεχνικὲς ὑπηρεσίες.

ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΠΗΛΙΕΣ

*Ε.Παπαναστάση
Λαδομπογιά σε πέτρα
15 εκ. x 15 εκ.*

Πόσων χρόνων ήμουνα τότε πού μου συνέβηκε τό παρακάτω, ακριβώς δέν θυμάμαι. Δέν πρέπει όμως νά ήμουνα μεγάλος, γύρω στά δέκα μου. Μαθητής ακόμα στό δημοτικό, ίσως στην τετάρτη.

Ένα καλοκαιριάτικο απομεσήμερο, φεύγοντας ό πατέρας μου για τό μαγαζί μου εΐπε:

-Θανάση παιδί μου, νά πᾶς σέ λίγο νά πιάσεις τό μουλάρι, νά τό δέσουμε, για νά κατεβῶ μπονόρα στό Μύτικα.

Άκουσες μήν ξεχαστείς στό παιγνίδι κι άστοχήσεις.

Έγώ τόν διαβεβαίωσα πώς θά εκτελοῦσα τήν παραγγελία του καί συνέχισα τό παιγνίδι μου.

Η ώρα περνούσε σιγά, σιγά, ό ήλιος έγερνε προς τή δύση, τό βράδυ δέν θ'άργουσε νά έρθει. Καί τότε.. τότε θυμήθηκα τί έπρεπε νά κάνω καί φοβήθηκα. Μά ή σκέψις ότι μπορούσε νά μήν είχε φύγει μακριά τό μουλάρι μου έκανε κουράγιο.

Μέ τό καπίστρι στό χέρι τρέχω, γυρίζω στό ρέμα, ρίχνουμαι από πέρα, πιάνω τό πλάϊ, βρίσκω τό μονοπάτι καί σκαρφαλώνω στό καραούλι. Από κει ἔρριξα γύρω τή ματιά μου, ἐρευνώντας τίς γύρω πλαγιές, μήπως σέ καμιά μάζα μέσα βόσκει τ' ἀγαπημένο του γριπάρη, μά τίποτα.

Τέντωσα τ' αὐτιά μου μή λάχει καί φθάσουνε σ' αὐτά οἱ ἦχοι τῆς καμπανέλας του, μά οὔτε κι αὐτοί ἀκούστηκαν. Ἄρχισε νά μέ πιάνει ἀπελπισία. Δέν πέρασε ὅμως πολλή ὥρα καί στά αὐτιά μου ἔφθασαν τά ἀραιά χτυπήματα τῆς καμπανέλας, τά ὁποῖα ἔρχόντανε ὄχι καί ἀπό τόσο κοντά. Ἐπρεπε νά περάσω μέσα ἀπό τίς σπηλιές, γιά τίς ὁποῖες λεγότανε πολλά. Πώς μέσα ἀπ' τίς σκοτεινές τρύπες τους, μετά τό σούρουπο ξεπεταγόντανε τά ξωτικά, μέ διάφορες περίεργες καί τρομακτικές μορφές, κυνηγώντας τούς περαστικούς, πετώντας μεγάλες πέτρες ἀπάνω τους.

Τώρα πού πήγαινα, ἀκόμη δέν εἶχε νυκτώσει καλά, θά περνοῦσα κάπως ἄφοβα, γιατί ὅπως λέγανε, αὐτά βγαίνανε ἅμα νύχτωνε καλά. Μέ τό γύρισμά μου ὅμως τί θά γινότανε; Ἄρχισε νά μέ πιάνει ὁ φόβος τοῦ γυρισμοῦ. Ἀλλά τί μποροῦσα νά κάνω; Τάχυνα τό βῆμα μου ὅσο μοῦ ἦτανε δυνατόν, ἀνέβηκα στήν ἀπέναντι ραχούλα, ἔγειρα λίγο πίσω καί βρέθηκα μπροστά στό μουλάρη, τή Φρόσω, ἔτσι τό λέγαμε. Αὐτό ἡμερο ὅπως ἦτανε, δέν ἔφερε ἀντίρρηση, τό ἔβαλα τό καπίστρι του, τό ἔφερα κοντά στό μονοπάτι, δίπλα σέ μιά μεγάλη πέτρα κι ἀνέβηκα καβάλα. Αὐτό σάν κάτι νά κατάλαβε καί χωρίς νά τό πολυζορίσω ὅσο τοῦ ἐπέτρεπε ἡ κακοστρατιά, βάδιζε γρήγορα. Μά ὅσο καί νά βιασθήκαμε, ἡ ὥρα εἶχε περάσει. Τό σκοτάδι ἀπλώθηκε παντοῦ. Τά νυχτοπούλια ξετρύπωσαν γιά τήν νυχτερινή τους βοσκή.

Οἱ νυχτερίδες ἔκαναν κύκλο γύρω μας κι ἀπομακρύνοντανε τρομαγμένες. Τό τριζόνι μέ τό στριγγό του τοισιρίσμα τάραζε τή νυχτερινή ἡσυχία. Κι αὐτές οἱ πυγολαμπίδες στό πέρασμά μας μέ σύντομα φτερουγίσματα χανόντανε ἀπό μπροστά μας.

Στ' ἀντικρινό ἀνάραχο ἀκουγόντανε τά κυπροκουδῶνα ἑνός κοπαδιοῦ πού ἀμέριμνα νυχτοβολούσε καί κάπου, κάπου τή δυνατή φωνή τοῦ τζοπάνη πού χουχούταγε γιά νά φοβήσει τά γύρω ἀγρίμια μή λάχει καί τοῦ κάμουν κακό στά ζωντανά του. Ὁ φόβος ἄρχισε νά μέ κυριεύει ὅσο πλησίαζα στίς σπηλιές.

Ὁ φόβος ἄρχισε νά μέ κυριεύει ὅσο πλησίαζα στίς σπηλιές.
Ἐφθασα καί πέρασα τό μικρό ρεματάκι. Σέ λίγο θά ἔμπενα μέσα,
περνώντας ἕνα στενό μά ἴσιο δρομάκι. Τό δύσκολο πέρασμα
δέν ἦτανε πάνω ἀπο ἕκατό μέτρα, ἀλλά δεξά κι ἀριστερά, στό
ἀμυδρό φῶς τῆς καλοκαιριάτικης ἀστροφεγγιάς, ξεχώριζαν
μαῦρες καί κατασκότεινες οἱ μποῦκες τῶν πανύψηλων βαθιῶν
σπηλιῶν ἔτσι ποῦ ὁ φόβος σ'ἔκανε νά νομίζεις πῶς ἦτανε
ὀρθάνοιχτα πελώρια στόματα ἔτοιμα νά σέ καταβροχθήσουνε.
Ἡ φωνή τοῦ τζοπάνη ἔπαψε πιά ν'ἀκούγεται, οὔτε καί τό
κλάγγιασμα τῶν κυπροκουδωνιῶν τοῦ κουπαδιοῦ ἔφθανε
τόρα σέ μένα. Ἡ ὥρα ἦτανε κρίσιμη. Συγκέντρωσα ὅλο μου
τό θάρρος, στεριώθηκα καλά πάνω στή ράχη τοῦ μουλαριοῦ,
κρατώντας καλά τά τζαμαλίκια του μέ τό ἕνα μου χέρι, μέ τό
ἄλλο μου ἔδωσα δύο χτυπιές στά καπούλια τοῦ μουλαριοῦ μέ
τήν ἄκρη τοῦ σουρταριοῦ καί μέ κουνήματα τῶν ποδιῶν καί
δυνατές ἀναρθρες φωνές ποῦ ἄθελά μου φεύγανε, τ'ἀνάγκασα
νά ριχτεῖ στά τέσσερα κ'ἔτσι ὡς πού νά πεῖς κύριε ἐλέησον
βρέθηκα στήν ἀντίπερα μεριά πάνω σέ ξέφωτο μέρος.

Ἄν κανεῖς βρισκόντανε κάπου ἐκεῖ κοντά καί μέ ἄκουγε σίγουρα
θὰ τρομοκρατοῦντανε ἀπ'τον δικό μου τρόμο.

Τί τά θέλετε ὅμως, τότε ἔνοιωσα ἕνα δυνατό καί γρήγορο χτύπο,
ἦτανε ἡ καρδιά μου, πού κόντευε νά φύγει ἀπ'τή θέση τῆς. Εἶχα
ὅμως περάσει.

Οἱ φόβοι μου ἄρχισαν σιγά, σιγά νά σκορπᾶνε καί ἡ καρδιά μου
ἔπαυσε νά χτυπάει ἀνήσυχα καί τότε ἄκουσα μιά φωνή.

- Αἰ Θανάση ποῦ εἶσαι;

Ἦτανε ἡ φωνή τοῦ πατέρα μου. Γυρίζοντας στό σπίτι ἀπ'τό
μαγαζί δέν μέ βρῆκε καί βγήκε γυρεύοντάς με.

Ἀπό τότε σταυρό καί βούλα, δέν ξανάπαθα τέτοιο χνέρι, ἡ
ἐντολή τοῦ πατέρα ἐκτελοῦντανε πάντα στήν ὥρα τῆς.

Ἐξήασα ὅμως νά σᾶς πῶ, πῶς δέν χρειάσθηκε ν'ἀλλάξω ρούχα.

Ε. Παπavasίλση
Λαδοπομπιά σε κεραμικά τούβλα, 3,5 μ. x 2 μ.

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΜΟΥ ΑΝΕΒΑΣΜΑ ΣΤΟ ΜΠΟΥΜΙΣΤΟ

Ε. Παπαναστάση
Ακρυλικά σε καμβά
30 εκ. x 20 εκ.

Τίς καλοκαιριάτικες διακοπές τῶν σκολιῶν τίς περνούσα στό χωριό μου. Ἄν καμιά φορά ἐπιχειροῦσα καμιά μικροεκδρομή, γύριζα πάλε πίσω γρήγορα, νά βρεθῶ κοντά του, νά τό χορτάσω, γιατί εἴξερα πῶς δέν θά περνούσανε καί πολλά χρόνια πού θά υποχρεωνόμουνα νά τό ἀφήσω ἴσως καί γιά πάντα.

Θυμᾶμαι πού ξεχωριστή εὐχαρίστηση αισθανόμουνα ὅταν καθισμένος κάτω ἀπ'τή βαθύσκιωτη φουντωτή φρατζάτα, ἔξω ἀπ'τό μαγαζάκι τοῦ γέρου Σταμούλη, τίς καυτερές καλοκαιριάτικες μέρες, ἄκουγα τούς γερόντους τοῦ χωριοῦ μου, πού συγκεντρωνόντανε ἐκεῖ, νά διηγοῦνται διάφορες τοπικές παλιές ἱστορίες. Ἄλλες ἀπό πρῶτο χέρι ζωντανές, γιατί τίς εἶχανε ζήσει οἱ ἴδιοι κι ἄλλες τίς εἶχανε ἀκούσει ἀπ'τά στόματα

τῶν παππούληδων καί πατεράδων τους.

Ξεχωριστά παρακολουθούσα ὅσες εἶχανε σχέση μέ τόν Μπούμιστο καί γί' αὐτό τίς πρόσεχα πιά πολύ. Αὐτές μιλάγαν γιά τά χρόνια ἐκεῖνα πού διαφεντεύανε τόν τόπο μας οἱ Τούρκοι, πῶς ἐκεῖ εἶχανε τά λημέρια τους οἱ κλέφτες, ὁ Κατσαντώνης, ὁ Δίπλας, ὁ Λεπενιώτης, ὁ Δημοτσέλιος, ὁ Καραισκάκης, ὁ Βρυκόλακας, ὁ Σοῦλος καί τόσοι ἄλλοι πού δρούσανε τότε.

Ἄπό κεῖ ξεκινάγανε γιά νά πολεμήσουνε τόν ὄχτρο καί κεῖ ξαναγυρίζανε. Ἦτανε τό καταφύγιο κι ὀρητηρίό τους, ὅπως καί τ' ἄλλα γύρω βουνά.

Ὁ Μπούμιστος εἶναι ἡ δεύτερη σέ ψήλωμα βουνοκορφή τῶν ξηρομερίτικων βουνῶν. Τό ὑψόμετρό του ξεπερνάει τά 1580 μέτρα. Ἀπο πότε κι ἀπό πού πῆρε τ'ὄνομά αὐτό δέ γνωρίζουμε. Εἶναι τό βουνό πού στά νότια ριζά του, τά πολύ παλιά χρόνια, δέν ξέρουμε πότε ἀκριβῶς καί ποιοί, στεριώσανε κι ἀκόμα βρίσκεται, τήν Ζάβιτσα τό τωρινό Ἀρχοντοχώρι.

Εἶναι τό βουνό πού ὁ Πατροκοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, ὁ Παππουλάκης ὅπως τόν ἀποκαλοῦσανε τότε, σέ μιά του ἐπίσκεψη πού ἔκανε στό χωριό, γύρω στά 1766, τό εὐλόγησε ὅταν τό πρωτοαντίκρουσε κ' εἶπε τά παρακάτω λόγια : “ Ἐν αὐτῷ πολλαί ψυχαί θά σωθῶσιν”. Κι ἀλήθεια πόσο ἀληθινή βγήκε αὐτή του ἡ προφητεία.

Πόσες καί πόσες φορές κυνηγημένοι οἱ κάτοικοι του χωριοῦ τούτου καί τῶν ἄλλων γύρω, ἀπ'τίς βαρβαρικές ἐπιδρομές, δέν βρῖσκανε ἐκεῖ τήν σωτηρία τους. Στίς κακοτράχαλες πλαγιές του καί τίς ἀπόκρυφες χαράδρες, ἐκεῖ πού Τούρκικο ποδάρι δέν πάταγε ποτέ κι ὡς τά τελευταῖα ἔμεινε ἀμόλυντο ἀπό ποδάρι Ἀγαρινοῦ.

Ἀκούοντας τόσες καί τόσες περίεργες ἱστορίες γιά αὐτό τό βουνό, μοῦ γεννήθηκε ἡ ἐπιθυμία νά τό γνωρίσω ἀπό κοντά. Τό'πα στόν πατέρα μου, μ'αὐτός στήν ἀρχή δίσταζε, μπροστά ὅμως στά θερμά μου παρακάλια καί στήν ἐπιμονή μου ὑπεχώρησε.

Δέν ἤμουναι καί τόσο μικρός. Δεκαεφτάρης τότε.

Δέν ἄργησα νά'τοιμασῶ, λίγο ψωμοτύρι καί λίγο νερό. Τό πρῶί θά ξεκίναγα μόνος μου. Δέν ἤθελα παρέα. Θά'χα συντροφιά τή σκέψη μου καί ἀνεπηρέαστα θά μπορούσα νά παρακολουθῶ καί νά ἐλέγχω τό κάθε περίεργο πού θ' ἀντίκρουζα μπροστά μου.

Ὁ πατέρας μου ἔδωσε τίς ἀπαραίτητες τελευταῖες ὁδηγίες,

Ε. Παπαναστάση
Λεπτομέρεια
Λαδομπογιά σε ύφασμα
2 μ. x 1 μ.

σχετικές με τό μονοπάτι πού θά ακολουθοῦσα γιά νά φθάσω στήν κορυφή. Μοῦ ὑπέδειξε δύο μονοπάτια, τό ἕνα κάπως ὀμαλότερο ἀλλά μακρύτερο, τό δεύτερο κοντινότερο ἀλλά πολύ ἀνηφορικό καί μοῦ συνέστησε νά προσέχω.

Ἐκείνη ἡ νύχτα μοῦ φάνηκε χρόνος. Δέν ἔκλεισα μάτι. Δέν ἔβλεπα τήν ὥρα νά γλυκοχαράξει. Τό ξεκίνημά μου ἔγινε πολύ πρωί θαμπά, γιά ν'ἀποφύγω τίς πρωινές καυτερές ἀκτίνες τοῦ ἡλίου πρώτα κ'ἔστερα νά'χω τό χρόνο νά παραμείνω περισσότερο ἐκεῖ ψηλά.

Ἀκολούθησα τό δεύτερο μονοπάτι, τή ρεματιά τοῦ Χαλιά κι ἄς ἦτανε σχεδόν ἀπότομη ἢ ἀνάβαση. Δέν λογάριαζα κούραση. Ἡ ἐπιθυμία μου νά σκαρφαλώσω μιά ὥρα ἀρχήτερα μ'ἔσπρωχνε πρὸς τά πάνω. Παιδί τότε.

Ἀνέβαινα μέ συντροφιά τό γλυκόηχο πρωινό κυπροκουδούνισμα ἑνός γιδοκόπαδου, πού σκορπισμένο στή φαλακρή πλαγιά τοῦ βουνοῦ, ἔβροσκε ἀμέριμνα.

Τά πουλάκια άγουροξυπνημένα, φτερούγιζαν φοβισμένα έδω και κεί. Ο παιγνιδιάρης πετροκότυφας, άνήσυχος πετούσε από βράχο σέ βράχο και από λιθάρι σέ λιθάρι, κυνηγώντας την πρωινή τους τροφή για νά κορέσει τ' άδειανό του άπ'τή νύχτα στομάχι.

Πρώτη μου συνάντηση μιá θεόρατη φουντωτή άγριοκορομηλιά, πού πάνω στό πυκνό καταπράσινο φύλλωμά της, διέκρινες άμέτρητα κατακίτρινα τ' άγριοκορομήλα, πού φάνταζαν σαν κεχριμπαρένιες χάντρες. Κάτω άπ' αυτή ή γιδοστρούγγα του γέρου Λαμπράκη Τσόγκα. Έκει αυτός. Τά σκυλιά του εκείνη την ώρα γεύοντανε τό πρωινό τους τυρόγαλο, μέσα άπ'τόν ξύλινο κορύτο τους.

Θελήσανε νά μου έπιτεθοῦνε, μά ένα έπιτακτικό πάλεμα τ' άφεντικοῦ των τά επανέφερε στή τάξη, γυρίζοντας πίσω νά συνεχίσουνε τό πρωινό τους γλυκό ρόφημα. Τόν γέρο Λαμπράκη τόν χαιρέτησα. Μέ δέχτηκε μέ καλωσύνη. Μου πρόσφερε γάλα, μέ πόση ὄρεξη τό γεύθηκα.

Συνέχισα την άνάβαση μέσ' άπ'τή ρεματιά. Κοπότερη τώρα ή άνηφοριά. Ο ήλιος ακόμα. Τόν κρύβει ή μπροστινή κορφή. Λίγο πιό πάνω στην άριστερή πλαγιά του βουνού βρίσκω ένα δασάκι τόν 'Κουφόλογγο', από μεγάλες γέρικες άργιές, γερουτζουλιασμένες άγριοκερασιές κι άλλα άγρια δένδρα διάφορα.

Τό δροσερό κι άπαλό αεράκι πού μυρωμένο κατέβαινε άπ'τίς βουνοπλαγιές, μου χάιδευε τό πρόσωπο κ' ένα έλαφρό ρίγος διέτρεχε τό κορμί μου. Μ' αυτό μέ ξεκούραζε.

Στ' άνέβασμά μου τ' άμέτρητα κοτσύφια άλαφιασμένα άπ' την αναπάντεχη παρουσία μου, άπομακρυνόντανε τρομαγμένα, αφήνοντας μιá τριγγή φωνή, για νά κρυφτοῦνε μέσα στα πυκνά φυλλώματα των δένδρων.

Οί μπλουκιασμένες πέρδικες, πού ξένιαστα πριν κελαιδούσανε χαρούμενα, τώρα κι αυτές τρομαγμένες μ' ένα δυνατό χτύπημα των φτερουγιών τους, κατηφόριζαν γρήγορα για νά βροῦνε άλλοῦ την ήσυχία τους και νά συνεχίσουνε τό γλυκοκελάϊδισμά τους.

Δέν άρρησα νά φθάσω στό τέρμα της ρεματιάς πού την είχα άρχίσει άπ' τόν "Χαλιά", για νά τερματίσω στή θέση " Διακόπι",

πού βρίσκεται ανάμεσα στις δύο κορφές “Πυραμίδα” και “Άηλιās”, μία ισόπεδη μικρή έκταση, με λίγα αραδιά αγρια δένδρα. Ήτανε ή όαση εκείνης τής ανηφοριάς. Τό ξεκούρασμα για τόν όρειβάτη.

Τ’ άνέβασμα απ’εκει πιά στις κορυφές ήτανε κοντινό και εύκολο. Προτίμησα τήν πρώτη, τήν “ Πυραμίδα ” για νά βρεθώ κοντά στά έλατα, γιατί ή άλλη δέν ειχε τέτοια. Δέν κατάλαβα πότε σκαρφάλωσα κατάκορφα.

Τό πρώτο καλωσόρισμα ήτανε ή μυρωδιά του ρετσινιου πού ξεχυμένο σάν κρύσταλλα πάνω στις καταπράσινες κουκουναριές των πανύψηλων έλατιών, συνταιριασμένη με τις μοσχοβολίες του κέδρου, του βουνίσιου τσαγιου, της θρούμπας και τώσων άλλων αρωματικων φυτων, που απλόχερα ειχε σκορπίσει ή φύσις εκει ψηλά, συνέθεταν ένα θειο άρωμα που ή ανθρωπινη φαντασία δέν θά μπορούσε ποτέ να φκιάξει όμοιο του.

Η βορεινή πλαγιά αυτης της κορυφής ήτανε ολοσκέπαστη από πανύψηλα γέρικα έλατα κι άλλα μικρά κάθε ηλικίας και κάπου, κάπου κανέναν μελιός με μακρους και ίσιους κλώνους, απ’ αυτους που οι αρχαιοι Έλληνες κατασκευάζανε τά μακριά τους δόρατα. Είναι τό δένδρο που τόν φλοιό του, τά παλιότερα χρόνια, τόν χρησιμοποιούσανε για να βάφουνε τά πλεχτά και ύφαντά μάλλινα ρούχα τους.

Τό ξαγνάντεμα στην κορυφή μ’ έκαμε να τά χάσω. Με συνεπήρε ή θεά που απλώθηκε μπροστά μου σάν ένα πολύχρωμο και χιλιοπλουμισμένο χαλί.

Η θάλασσα, οι λίμνες, τό ποτάμι, οι άπέραντες πρασινοκίτρινες πεδιάδες, τά γκριζοπράσινα ψηλά βουνά, οι λοφίσκοι και ραχούλες, πολιτειες και τά σκόρπια γύρω χωριά. Σάσισα. Τό βλέμμα μου απλώθηκε παντου, άχόρταγο έτρεχε δεξιά κι αριστερά. Ποιό να πρωτοκυττάξει, πηδούσε απ’τό ένα στ’ άλλο. Έβλεπε μία όμορφιά που δέν περιγράφεται.

Είδα κάτι που δύσκολα μπορεϊ ανθρωπος να τήν εκφράσει. Ένα θαύμα της φύσεως.

Η ματιά μου απομακρύνεται στο πέλαγος του Ιονιου, αντικρύζει τά νησιά του, Κεφαλλονιά, Θιάκι, Κάλαμο, Λευκάδα και τ’ άλλα μικρότερα, ξανοίγιεται πιο πέρα ως που χάνεται βαθιά στον όριζοντα.

Ε. Παπαναστάση
Ακρυλικά σε καμβά
1 μ. x 70 εκ.

Λόξευε δεξιά, σκαρφαλώνει πάνω στά αίματοβαμένα
Ήπειρώτικα βουνά και τά χαϊδεύει. Και νά μπροστά της
απλώνεται μιά στενόμακρη γαλάζια λωρίδα νερού πού φάνταζε
σάν λίμνη τριγυρισμένη από βουνά: είναι ο Αμβρακικός
κόλπος. Τό βλέμμα μου δέν σταματάει για πολύ, τρέχει, όλο
τρέχει και πάλι δεξιά. Ξεχωρίζει τά μακρινά κι άγρια βουνά
των Τζουμέρκων, τό Γκριζοπράσινο Μακρυνόρος, τόν Πεταλά
και τ'άλλα Άγραφιώτικα. Τίς Ξηρομερίτικες λίμνες Άμβρακία
και Όζυρό, τόν πεισματάρη Άσπροπόταμο, τήν άπέραντη
Αίτωλοακαρνανική πεδιάδα, τήν πολιτεία του Άργινίου και τά
γύρω σκορπισμένα γραφικά χωριά. Πιο κάτω τίς άδερφωμένες
δυό λίμνες Άγγελόκαστρου και Άργινίου, πού φάνταζαν σάν
δυό μεγάλοι καθρέφτες ξαπλωμένοι στη γή. Τό σκυθρωπό

Παναιτώλιο καί δεξιότερα τόν πολυθρούλητο Ζυγό κ' ὕστερα τά βουνά τοῦ Ἑπαχτου.

Ἀκόμα γυρίζει κι ἀντικρύζει τόν κόλπο τῆς Πάτρας καί τά ψηλά μωρατικά βουνά. Πλησιάζει λίγο γιά ν' ἀναπαυθεῖ πάνω στό ἡρωϊκό Μεσολόγγι καί σ' ὁμορφο Ἀντλικό, μά ὄχι γιά πολύ.

Καί τότε ἦρθανε στή μνήμη μου λίγοι στίχοι ἀπο ποίημα τοῦ Κρουτάλλη:

Νάτην ἢ ράχη Ἀλιτσᾶ καίουμει στήν κορφή της
μέ ζώνη τό θυμάρι της καί τό κοντό κλαρί της,
βλέπω ἀπό δῶθε τοῦ Ζυγοῦ τά δασωμένα ράχια
πέρα τοῦ Βάλτου τά βουνά ὄλο γκρημνούς καί βράχια
οἱ λίμνες τ' Ἀγγελόκαστρου καί τ' Ἀγρινιού ἐκεῖ κάτω

σάν νᾶνε ἀσήμι ἀστράφτουνε. Κατακαμπῆς χυμένο.

Τό Μεσολόγγι δεῖξε μου τώρα... ὦ, νάτο- νάτο,
σ' ἕνα καστέλι χαμπηλό στήν ἄκρα ἐκεῖ κλεισμένο,
νάτην ἐκεῖ ἢ Κλείσοβα καί τ' ἄλλα τά νησιά του,
καί τ' ὁμορφο τ' Ἀντλικό νάτο κι αὐτό σιμά του.

Νά κ' ἢ Κλεισούρα ἢ Ξακουστή στά πόδια μου μπροστά μου.

Γυρίζω ἀπό κορφή σέ χαράδρα κι ἀπό χαράδρα σέ κορφή, ἀπ' τή
μιά στήν ἄλλη ἀσταμάτητα χωρίς νά νιώσω τήν παραμικρή
κούραση.

Οἱ ὥρες περνούσανε γρήγορα. Ὁ ἥλιος μεσουράνησε. Μέ
βρῆκε στή μπροστινή κορφή στόν “ Ἀηλιά ”, ἐκεῖ ἀκριβῶς πού
βρίσκονται τά ἐρείπια μιᾶς παλιᾶς μικρῆς ἐκκλησοῦλας, πού
ὅπως ἀπό πρῖν μου εἶχανε εἰπεῖ, ἦτανε τό ἐρημοκλήσι τοῦ Ἀηλιᾶ,
σκαμένο μέσα στή γῆ γιά νά προφυλάγεται ἀπ' τίς χειμωνιάτικες
ἀνεμοθύελλες πού ἀσφαλῶς ἐκεῖ πάνω μαίνονται, ἀλλά τό
πέρασμα τοῦ χρόνου τό εἶχε ἐρειπώσει. Ἀκόμα βρισκότανε τά
λίγα πέτρινα σκαλοπάτια πού κατέβαιναν στό ἐσωτερικό του. Τ'
ἀδρασκέλησα. Κάθησα σ' ἕνα ἀπ' αὐτά ὄχι γιά νά ξεκουραστῶ,
ἀλλά γιά ν' ἀναπολήσω.

Ἡ φαντασία μου γύρισε πίσω, πολύ πίσω, στά χρόνια ἐκεῖνα
πού τό ἐκκλησάκι αὐτό σκορποῦσε τήν παρηγοριά καί τήν

Ε. Παπαναστάση
Ακρυλικά σε καμβά
40 εκ. x 30 εκ.

ἐλπίδα στους βασανισμένους πού κατέγευγαν σ'αυτό.

Άραγε πόσες φορές στά χρόνια τῆς σκλαβιάς δέν βγήκανε ἀπ'τά χεῖλη κανενός ἀδυνατισμένου Παπαῦ εὐχές καί παρακλήσεις στόν πανάγαθο γιά νά βοηθάει ἐκείνους π'ἀγωνίζοντανε γιά τήν ἀποτίναξη τοῦ βαρβαρικοῦ ζυγοῦ. Πόσα παρήγορα λόγια δέν εἰπώθηκαν ἀπ'τόν ἴδιο Παπαῦ στους πονεμένους καί κατατρεγμένους. Ποιός ξέρει πόσα κεράκια ἀπό, ντόπιο ἀνάθευτο κερὶ καί πλασμένα ἀπ'τά κοκαλιάρικα χεράκια, χαροκαμμένων γιαγιάδων μας δέν ἀνάφθηκαν μπροστά στό καπνισμένο εἰκονοστάσι τ' Ἀηλιᾶ, γιά τίς ψυχές ἐκείνων πού θυσιάσθηκαν γιά νά ποτίσουν μέ τό αἷμα τους τό δένδρο τῆς λευτεριάς. Πόσες καί πόσοι δέν γονάτισαν καί δέν σταυροκοπήθηκαν μπροστά του καί δέν εὐχήθηκαν γιά 'κείνους πού ἀδιάκοπα μέ τό ὄπλο στό χέρι πολεμοῦσανε τόν κατακτητή. Αὐτά κι ἄλλα στοχάσθηκα.

Τό χαμπήλωμα τοῦ ἡλίου μέ προειδοποίησε πώς ἡ μέρα λιγότεψε καί πώς ἔπρεπε ν'ἀρχίσω τό κατηφόρισμα, πρὶν ἡ νύχτα ἀπλώσει τό μαῦρο της πέπλο καί ξετρυπώσουνε τ'ἄγρια τοῦ βουνοῦ γιά τό νυχτερινό τους κυνήγι.

Γιά νά κατέβω στό χωριό ἀκολούθησα ἄλλο μονοπάτι. Ἦθελα νά γνωρίσω καί τή δυτική πλευρά του. Πῆρα τή ρεματιά πρὸς τοὺς Ἀργαλιούς. Ἡ θεά κρύφθηκε. Στριβῶ ἀριστερά. Ἡ ματιά μου ξανά ἀπλώθηκε μὰ περιορισμένα πιά γιατί βρισκόμουνα χαμηλά.

Σέ λίγο βρέθηκα στους Συμπεθέρους.

Γιά τή θέση αὐτή ἡ φαντασία τοῦ ἀνθρώπου ἔπλασε τόν παρακάτω θρύλο.

Κάποτε τά πολύ παλιά χρόνια, περνώντας ἀπο κεῖ ἓνα συμπεθεριακό νά ροβολήσει ἀπ'τήν πίσω πλαγιά, τό 'πιασε τρομερή θύελλα, δέν μποροῦσε οὔτε μπροστά νά πᾶνε, οὔτε πίσω νά γυρίσουνε. Τό χιόνι ἔπεφτε μέ τό σακκί, τόσο πού μέσα σέ λίγο σκέπασε ἄλογα καί καθαλαραίους. Τό χιόνι πάγωσε καί μέσα σ'αὐτό πάγωσαν κι'αὐτοί.

Ἦρθε τό καλοκαίρι καί τότε ξεσκεπάσθηκαν, ἀλλά ἀπολιθωμένοι, γιά αὐτό ἀπό μακριά βλέπεις μιά σειρά ἀπό ὀλόασπρα λιθάρια, στή θέση πού εἶχανε βρεθεῖ τήν ὥρα πού τοὺς σταμάτησε ἡ χιονοθύελλα. Ἀπό τότε ἡ θέση αὐτή πῆρε

τό όνομα “ Συμπεθέροι ”.

Τό μονοπάτι από κεί όμαλότερο καί γνώριμο, γιατί τό είχα περάσει κι άλλες φορές, κι έτσι δέν άρρησα νά φθάσω στό χωριό.

Τό όνειρό μου είχε γίνει πραγματικότητας.

Χρόνια καί χρόνια πέρασαν από τότε, μά θέλω νά μέ πιστέψετε πώς όσα είδα τότε μένουν ζωντανά στή μνήμη μου καί μιά μου έπιθυμία προβάλλει, νά μπορούσα μιά φορά ακόμα νά ξαγναντήσω σ’αυτές τίς ψηλές καί άλησμόνητες βουνοκορφές.

Ε.Παπαναστάση
Εγκατάσταση σε εσοχή του
εσωτερικού της οικίας
80 εκ. x 50 εκ.

ΕΝΑ ΟΝΕΙΡΟ

Αυτό πού θά διαβάσετε παρά κάτω, εἶναι ἕνα πραγματικό, ζωντανό, ὀλοφάνερο ὄνειρο, μ' ὅλες του τίς λεπτομέρειες κι ὄχι φανταστική ἱστορία, ἀπ' αὐτές πού πολλές φορές συλλαμβάνει ἡ φαντασία τοῦ ἀνθρώπου καί τίς παρουσιάζει σάν ἐπινοήσεις. Ἦτανε ἕνα ὄνειρο πού, ἂν καλά θυμᾶμαι, τό εἶδα μιὰ νύχτα στά πρῶτα χρόνια πού εἶχα ἔρθει στήν Ἀθήνα, γύρω στά 1971.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πώς ἡ σκέψη μου δέν ἀπομακρύνθηκε ποτέ ἀπ' το χωριό μου, πάντα ἐκεῖ τριγύριζε, ἐκεῖ πού γεννήθηκα καί μεγάλωσα, ποτέ ὅμως ὡς τότε δέν μέ εἶχε ἀπασχολήσει ἕνα τέτοιο ζήτημα.

Τό ὄνειρο αὐτό παρουσίαζε περασμένη ἐποχή, πού ὑπηρετοῦσα ὡς Ἀγρονόμος Σολλίου καί πιά συγκεκριμένα τά χρόνια 1958-1959, τότε πού μέ ἀπόφαση τοῦ Εἰσαγγελέα Λευκάδος, εἶχε ὀρισθεῖ μεταβατική ἐδρα τοῦ Πταισματοδικείου Σολλίου στό Ἀρχοντοχώρι, γιά τήν ἐκδίκαση ἀγροτικῶν πταισμάτων.

Εἶδα πώς ξεκινήσαμε ἀπ' τόν Μύτικα γιά τ' Ἀρχοντοχώρι, γιά νά δικάσουμε ἀγροτικά πταίσματα, ἐγώ ὁ Εἰρηνοδίκης Σολλίου, Στέφανος Γούλης κι ὁ γραμματικός Γιάννης Λεπενός, μ' ἕνα σαράβαλο φορτοεπιβατικό αὐτοκίνητο τοῦ Νίδα, πού ἐξυπηρετοῦσε τότε αὐτά τά χωριά. Ἦτανε τὰ πρῶτα χρόνια πού βρισκόντανε σέ κακά χάλια κ' ἐπομένως ἡ κυκλοφορία αὐτοκινήτων προκοπῆς δέν ἦτανε δυνατή.

Μέ γκομαχητό τό σαραβαλάκι ἀργοκυλοῦσε στήν ἀνηφόρα καί κατάφερε νά φθάσει στόν Ἅγιο Ταξιάρχη. Εὐτυχώς ὡς ἐκεῖ χωρίς κανένα ἀπρόοπτο. Μά ὡς ἐκεῖ ἦτανε ἡ παλληκαριά του, γιατί ἀπότομα ἀπό κάποια βλάβη τῆς μηχανῆς σταμάτησε καταμεσῆς τοῦ κακοτράχαλου δρόμου. Ἡ προσπάθεια τοῦ Νίδα νά διορθώσει τά μηχανή του δέν ἀπέδωσε. Ἡ ὥρα γιά μᾶς περνοῦσε. Ἐπρεπε νά πάρουμε ἀπόφαση τί θά κάνουμε καί μιὰ πού γιά τό χωριό δέν λείπανε παρὰ τέσσερα περίπου χιλιόμετρα,

τό πήραμε μέ τά πόδια, ἀφοῦ δέν ὑπῆρχε κι ἄλλο μέσο. Γιὰ συντομία ἀκολουθήσαμε τόν παλιό βατό δρόμο κι ἄς ἦτανε ἀνώμαλος κι ἀνηφοροτοπιά. Ἀνεβαίνοντας ἀπάνω φθάσαμε στή θέση “Ἀντρειωμένη Πατσᾶ”. Ξεφεύγοντας ἀπ’τὴν ἀφήγηση τοῦ ονειρίου καί μιὰ π’ἀνέφερα αὐτὴ τὴ θέση, ἀξίζει νά πούμε λίγα λόγια γιὰ τὴν περιέργη αὐτὴ ὄνομασία.

Καταμεσῆς τοῦ μονοπατιοῦ, πάνω σέ ριζιμιό λιθάρι ὑπάρχουνε ἀπὸ φυσικοῦ, δυὸ μικρὲς λακούβες, ἢ μιὰ κοντά στὴν ἄλλη. Ἡ μιὰ μεγαλύτερη ἀπ’τὴν ἄλλη, σέ σχῆμα σόλας τσαρουχιοῦ ἢ μεγαλύτερη καί τακουριοῦ ἢ ἄλλη, μέ τὴν ἀνάλογη ἀπόσταση τῆς σόλας ἀπ’τό τακούρι, λές καί λαξεύτηκαν ἀπ’τὴ σμίλη καποιοανοῦ καλοῦ γλύπτη. Ἡ φαντασία τοῦ ἀνθρώπου πού τίποτα δέν ἀφήνει χωρὶς νά δώσει καί μιὰ ἐξήγηση τοῦ κάθε φαινομένου, ἔτσι καί αὐτὴ ἔπλασε τόν μῦθο, πὼς τά πολὺ παλιά χρόνια, τά χρόνια ἐκεῖνα πού ὑπῆρχανε ἀντρειωμένοι ἄνθρωποι, ἓνας ἀπ’αυτοὺς καί ἴσως ὁ περισσότερο δυνατός ἀπ’ τοὺς ἄλλους, στό διάβα του ἀπ’ αὐτό τό μονοπάτι, πάτησε μέ δύναμη πάνω στό βράχο κι ἄφησε τ’ ἀποτύπωμα τῆς πατημασιᾶς του (πατσᾶς) πάνω σ’αὐτόν, κ’ἔκτοτε παραμένει σ’αὐτὴ τὴ θέση, γιὰ νά μολογᾶει στοὺς μετέπειτα ἀνθρώπους πὼς ὑπῆρχανε τόσο δυνατοὶ ἄνθρωποι. Ἀπὸ τότε πῆρε ἡ θέση αὐτὴ τό ὄνομα πού ἔχει μέχρι σήμερα.

Ἐπανέρχομαι στὴν ἱστορία τοῦ ονειρίου. Ἀπ’τὴ θέση αὐτὴ ἐπρότεινα στὴν παρέα μου ν’ἀλλάξουμε κατεύθυνση στρίβοντας πρὸς τὰ ἀριστερά, δικαιολογώντας τὴν πρότασή μου πὼς θέλω κάτι νά τοὺς δείξω πού ἐπρόκειτο νά φκιάξω καί νά μοῦ ποῦνε τὴ γνώμη τους. Δέν ἔφεραν ἀντίρρηση καί σιγά, σιγά σκαρφαλώσαμε τὴν κακοτράχαλη πλαγιά, περάσαμε τὴ “Λύμπα” (μιὰ φυσικὴ μικροδεξαμενὴ μέσα στό βράχο) κι ἔτσι δέν ἀργήσαμε νά φθάσουμε στὴ θέση “Κοντρονί” σ’ἓνα λοφίσκο δυτικὰ τοῦ χωριοῦ, ἀπ’ ὅπου μπροστά μας ἀπλωνόντανε ὀλάκερο τό χωριό, ἀπ’ τὴ μιὰ του ἄκρη στὴν ἄλλη. Ἀπ’ τὴν ἀντίθετη πλευρὰ ἀντικρῦσαμε τὴ θάλασσα τοῦ Ἰονίου καί τὰ νησιά του Λευκάδα, Μέγανησι, Κάλαμο κ.λ.π. καί πιὸ κοντὰ τόν καταπράσινο κάμπο καί στὴν ἄκρη του κοντὰ στὴ θάλασσα τόν Μύτικα. Τοὺς ἔδειξα τὴν ἀγορὰ τοῦ χωριοῦ καί τίς ἐκκλησίες του. Καί τότε τοὺς ἀνέπτυξα τό σχέδιό μου. Θά ἀνοίξω ἓνα

δρόμο ξεκινώντας απ' την αγορά, θά ακολουθήσω τό βατό δρομάκι από Παναγία Ζωοδόχο Πηγή προς τόν Άγιο Σπυρίδωνα, θά τόν περάσω μπροστά απ' αυτόν καί θά συνεχίσω στό ίδιο δρομάκι καί πρίν φθάσω στή θέση “ Σκαλιά ” θά στρίψω αριστερά θά τόν περάσω απ' τή θέση “ Σπύρου Ράχη ” καί θά τόν τερματίσω στό σημείο αυτό πού τώρα βρισκόμαστε.

Έδώ τοῦτον τόν λοφίσκο θά τόν δεντροφυτεύσω μέ πεῦκα καί μέ διάφορα ἄλλα καλλωπιστικά δέντρα. Στήν συνέχεια τούς ἐξήγησα τά ὀφέλη πού θά προκύψουνε στό χωριό απ'αυτό τό ἔργο καί τούς παρακάλεσα νά μοῦ δώσουνε τή γνώμη τους, ἄν ἐγκρίνουνε αὐτή μου τήν ἀπόφαση. Τότε αὐτοί ἀντί ἄλλης ἀπαντήσεως μέ χειροκρότησαν. Τά χειροκροτήματα μέ ξυπνήσανε.

Αὐτό ἦτανε καί τό ὄνειρο. Ἦτανε τόσο ξεκαθαρισμένο πού ἀμφέβαλλα ἄν ἦτανε ὄνειρο ἢ πραγματική σκέψη. Θέλω νά πιστέψητε πώς, ξυπνητά πιά, σχολιάζοντάς το, βρῆκα πώς ἕνα τέτοιο ἔργο, θά ἦτανε πραγματικά πολύ ἐξυπηρετικό στό χωριό γενικά.

Ἡ διάνοιξη ἑνός τέτοιου δρόμου, κατ' ἀρχήν θά ἐξυπηρετήσῃ τή δυτική συνοικία τοῦ χωριού, πού κάπως βρίσκεται ξέμακρα ἀπό αὐτοκινητόδρομο. Θά δημιουργήσῃ μία ἐξαιρετική θέα σέ 'κεῖνον πού εὐκολο πιά θά εἶναι νά φθάσῃ σ' αὐτόν τόν λοφίσκο, ἀντικρύζοντας, τήν ἀπεραντώσυνή τῆς θάλασσας. Τό πράσινο, θά χαρίσῃ υἱεία καί ὁμορφιά, πράγματα ἀπαραίτητα στό χωριό. Εἶναι καιρός, τώρα πού τό χωριό ἀπέχτησε τά τρία βασικά του, συγκοινωνία, νερό καί φῶς, νά ρίξουνε μία ματιά καί στήν ἐκτέλεση καί ἄλλων ἔργων τό ίδιο ἀπαραίτητων κι αὐτῶν σάν τ' ἄλλα καί νά εἶναι βέβαιοι πώς μέσα σέ λίγα χρόνια θά ξεφυτρώσῃ ἕνα πανόριο χωριό καί ζηλευτό πού ὅμοιό του δέν θά ὑπάρχει στήν περιφέρεια.

Ε. Παπαναστάση
Ακρυλικά σε ξύλο, 40 εκ. x 30 εκ.

ΑΝΕΠΙΑΝΟΡΘΩΤΑ ΣΦΑΛΜΑΤΑ

Ε.Παπαναστάση
Λαδομπογιά σε ύφασμα
40 εκ. x 40 εκ.

“ Όποιος δέν ἔφκιασε
χαλᾶ καὶ ὅποιος ἔφ-
κιασε δέν χαλᾶ ”
Δ. Παπαντωνόπουλος
Ἀκαρνάν

Ἔτσι ἔγινε καί στο χωριό μου πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια. Ἄν ἐκεῖνα πού χαλάσανε τὰ εἶχανε φκιαγμένα αὐτοὶ πού τὰ χαλάσανε, ἀσφαλῶς δέν θὰ τὰ χαλούσανε, ἀλλὰ γιατί δέν τὰ εἶχανε φκιάξει τὰ χαλάσανε. Ἄν τὰ εἶχανε φκιάξει αὐτοὶ θὰ πονούσανε γιὰ τὰ ἔργα τους καὶ θὰ δείχνανε ἐνδιαφέρον, γιὰ τὴ διασωσὴ τους καὶ διατήρησή τους, πρᾶγμα πού δέν ἔγινε.

ΑΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

Πάνω ἀπὸ ἕναν αἰῶνα τὸ χωριό μου σάν καθεδρικό ναό εἶχε τὸν Ἅγιο Σπυρίδωνα. Ἐνα ἀπέριττο ἐκκλησιάκι, χτισμένο στό κέντρο τοῦ τότε χωριοῦ, μέ τὸν ἀρκετὰ εὐρύχωρο περιμαντρωμένο περίβολό του, τὴν ἀξιοθαύμαστη θεά του, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπέροχη γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἐσωτερικὴ του διακόσμηση.

Εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ χώρος τοῦ Ναοῦ ἐκείνου ἦτανε κάπως περιορισμένος, ἔτσι πού στίς ἐπίσημες γιορτές πού ὁ ἐκκλησιασμός τῶν χριστιανῶν ἦτανε ἀθρόος, μέ δυσκολία χωροῦσε. Εὐλόγα ἐπομένως γεννήθηκε ζήτημα ἀνεργέσεως νέου εὐρύχωρου Ναοῦ. Ἔτσι ἀποφασίσθηκε ἡ ἀνοικοδόμησή του. Διαλέχθηκε ὁ χώρος. Ἐκποιήθηκε ἡ μεγάλη κτηματικὴ περιουσία τῆς ἐκκλησίας, μαζευτήκανε τὰ χρήματα, πού δέν ἦτανε λίγα. Καὶ τότε πάρθηκε ἡ μεγάλη ἀμαρτωλὴ ἀπόφαση, τὸ ἀνοσιούργημα, γιὰ τὸ χάλασμα τῆς ὡραίας αὐτῆς ἐκκλησίας.

Κάποιος δέν ξέρω ποιός σκέφθηκε πώς ἀφοῦ θά χτιζόντανε καινούργια ἐκκλησία νά χαλάσουνε τήν παλιά, ἀφοῦ πιά δέν θά τή χρειαζόντανε, καί νά χρησιμοποιήσουνε τά ὑλικά της γιά τήν καινούργια. Τήν φαεινή του αὐτή ιδέα τήν καταχειροκροτήσανε ὅλοι οἱ ὑπεύθυνοι, ἀλλά δυστυχῶς κι ὅλοι οἱ χωριανοί, ἀφοῦ δέν βρέθηκε κανένας νά ὀρθώσει τό μπῶϊ του νά πρωτοστατήσῃ, νά φωνάξῃ καί ἴσως τότε ν'ἀναμετρούσανε τό μέγεθος τοῦ κακοῦ πού αποφασίσθηκε, νά μὴ πραγματοποιούντανε τό τρομερό αὐτό ἀνοσιούργημα. Δυστυχῶς ἡ ἀπόφασή τους ἐξετελέσθη. Ἡ ἐκκλησία δέν ὑπάρχει σήμερα, ἔμεινε ἓνας ἄμορφος σωρός ἐρειπίων.

Μεγάλο τό σφάλμα τῶν ὑπεθύνων, ἀλλά καί τό βάρος ὅλων τῶν χωριανῶν ἀσήκωτο.

Ὅχι μόνον δέν ἔπρεπε νά τήν χαλάσουνε, ἀλλά ὑποχρέωσή τους ἦτανε νά τή διατηρήσουνε καί νά τήν συντηρήσουνε κι ἀφοῦ ἄλλωστε ὅλα τά ὑλικά θά ἦτανε ἄχρηστα μετά τήν ἀφαίρεσή τους ἀπ'αὐτήν.

Ξεχάσθηκε ὁ ρόλος αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας πού ἔπαιξε στά τόσα χρόνια της. Ξεχάσθηκε πώς μέσα σ'αὐτήν τελέσθηκε τό μυστήριο τῆς βαπτίσεως καί μῶς δόθηκε τό ὄνομα.

Ἐκεῖ μέσα τόσοι καί τόσοι χορέψανε τό χορό τοῦ Ἡσαΐα καί δεχθήκανε τίς πρῶτες εὐχές τοῦ γάμου, ἀλλά ἐκεῖ μέσα δόσανε στά προσφιλή τούς πρόσωπα τό στερνό φιλί τοῦ παντοτινοῦ χωρισμοῦ καί τόσα ἄλλα γεγονότα πού τούς εἶχανε συνδέσει μ'αὐτό τό ἀπέριττο ἐκκλησάκι, ἀπ'τά παιδικά τους χρόνια ὡς πού μεγαλώσανε καί γεράσανε.

Τά παλιά ἔχουνε μεγαλύτερη ἀξία ἀπ'τα νέα, γιατί μᾶς θυμίζουμε γεγονότα τῆς περασμένης μας ζωῆς, ἀλλά εἶναι καί μάρτυρες τῆς ζωῆς τῶν περασμένων γενιῶν.

Ο ΝΑΡΘΗΚΑΣ ΤΗΣ ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ

Τό τραγικό αὐτό ἀμάρτημα εἶχε συνέχεια.

Κι ἄλλο παλιό μνημεῖο πολύ παλιότερο ἀπ'τό παραπάνω εἶχε τήν ἴδια τύχη μ'αὐτό, τόν ἴδιο περίπου καιρό, ἀπ'τούς ἴδιους ἀνθρώπους.

Ἀπό πολλούς πρὶν αἰῶνες οἱ καλοί τότε ἄνθρωποι χτίσανε τήν

ἐκκλησία τους, τὴν Παναγία Ζωοδόχου Πηγῆς.

Ἔχει κι αὐτὴ τὴν ἡλικία τοῦ χωριοῦ τοῦ ὁποῖου πρέπει νὰ ξεπερνᾷ τούς δέκα αἰῶνες. Ἦτανε ἐκεῖνα τὰ χρόνια ὁ ἐνοριακός τοῦ χωριοῦ. Τὸν περίβολό του τὸν χρησιμοποιοῦσανε καὶ σάν νεκροταφεῖο, ὡς πού τέτοιο χρησιμοποιήθηκε ὁ χῶρος τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό.

Στὴ νότια πλευρὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ συνέχεια μ'αὐτή, εἶχανε χτίσει τὸν νάρθηκα, ὅπως τὰ παλιὰ χρόνια συνηθίζοτανε στὶς ἐκκλησίες. Ἦστέγη ἀπ'τὰ πολλὰ του χρόνια κιὰπ'τὴν ἐγκατάλειψη καὶ δέν ξέρουμε ἀπὸ πότε, εἶχε καταρρεῦσει, ἀφοῦ κανένας δέν εἶχε ἐνδιαφερθεῖ γιὰ τὴν καλὴ του διατήρηση. Οἱ τοῖχοι του ὅμως παρέμειναν σῶοι καὶ ἀνέπαφοι, χωρὶς τὰ χρόνια πού περάσανε νὰ σταθοῦνε ἱκανὰ νὰ τοὺς ἐρειπώσουνε, παρέμειναν μάρτυρες τῆς περασμένης ζωῆς του, πού δέν ξέρουμε ποιά γεγονότα λάβανε χώρα μέσα σ'αὐτόν στὰ πάνω ἀπὸ τετρακόσια χρόνια τῆς Τουρκικῆς σκλαβιάς, πού περάσανε καὶ τὸν ὁποῖο σεβασθήκανε καὶ αὐτοὶ ἀκόμα οἱ κατακτητὲς πού δέν εἶχανε ἀφήσει πέτρα πάνω στὴν ἄλλη. Ἐκεῖνο πού δέν ἔκαμε ὁ ἀδυσώπητος χρόνος καὶ ἡ μανία τοῦ κατακτητῆ τὸ κάμανε οἱ ἄνθρωποι τῆς τωρινῆς ἐποχῆς. Γκρεμίσανε τὸν νάρθηκα μαζί μὲ τὸ τεῖχος τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουνε τὴν πέτρα τοῦ στὴν ἀνοικοδόμηση τοῦ νεοαναγειρόμενου ἐνοριακοῦ Ναοῦ.

Ἔτσι μὲ τὴν πράξη τους αὐτὴ γίνανε πρόξενοι δύο κακῶν. Τὸ πρῶτο ἦτανε ἡ ἐξαφάνιση τοῦ νάρθηκα, τὸν ὁποῖο θὰ ἔπρεπε νὰ τὸν διατηρήσουνε, ἔστω καὶ μὲ ἐρειπωμένη τὴ στέγη του, τουλάχιστον οἱ γυμνοὶ τοῖχοι νὰ μαρτυροῦνε πὼς μέσα σ'αὐτόν τὸν ἱερό χῶρο στὰ τουρκοκρατούμενα χρόνια πόσοι καὶ πόσοι ἀπ'τούς παππούληδες μας δέν μάθανε τὰ πρῶτα τους κολυβογράμματα.

Τὸ δεύτερο κακό πού διαπράχθηκε ἦτανε ὅτι μέσα στὸν περίβολο ὑπῆρχανε πολλοὶ τάφοι, σάν παλιὸ νεκροταφεῖο μὲ ἀποτέλεσμα οἱ τάφοι αὐτοὶ νὰ μείνουν ἀκάλυπτοι καὶ νὰ βόσκουν πάνω σ' αὐτούς διάφορα ἀδέσποτα ζῶα. Ἡ ἀπόφασή των ἦτανε νὰ συνεχίσουνε καὶ τὴν κατεδάφιση καὶ αὐτῆς ἀκόμα τῆς ἐκκλησίας, τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ λειψάνου τῆς λατρείας, μοναδικοῦ μνημείου τοῦ χωριοῦ, ἀψευδοῦς μάρτυρος τῆς πολυχρόνιας ζωῆς του.

Εὐτυχῶς τὴν τελευταία στιγμή ἀπέφευχθηκε ἡ πραγματοποίηση διαπράξεως καὶ τοῦ μεγαλύτερου τούτου κακοῦ, ὄχι βέβαια ἀπὸ

Ε. Παπαναστάση
Ακρυλικά σε καμβά
40 εκ. x 35 εκ.

ένδιαφέρον τῶν χωριανῶν ἀλλά χάρις στήν ἐπέμβαση δύο ἄλλων προσώπων πού κατά τύχη βρεθήκανε στό χωριό καί εἶχανε στενή σχέσηη μέ αὐτό.

Ο ΚΙΣΣΟΣ

Ίσως ἐκείνη ἡ ἐποχή πού λάβανε χώρα τά παραπάνω ἀνοσιουργήματα, νά ἦτανε καμιά ἐποχή ἀμαρτωλή, γιατί καί τρίτη πράξη τό ἴδιο κακή σάν τίς ἄλλες, διαπράχθηκε.

Φθάνοντας κανεῖς ἀπ'τό χωριό στόν Ἀηβλάση, ξαγναντίζοντας στή στροφή, παρατηροῦσε νοτιοανατολικά τό μόνο πού θά ἀντίκρυζε μπροστά του καί σέ μικρή ἀπόσταση, ἦτανε τό μισοερειπωμένο ἱστορικό μοναστήρι τῆς Παναγίας τῆς Ζαμπατινιώτισσας κι ἄθελα ἢ ματιά του θά σταματοῦσε πάνω σ'ένα καταπράσινο μπουκέτο, πού βρισκόντανε στό κέντρο τῶν ἐρειπίων. Ἦτανε μιά πραγματική ὄαση μέσα στή γύρω περιφέρεια πού βασίλευε ἡ ξεραῖλα. Ἦτανε ὁ κισσός πού εἶχε φυτρώσει ἢ εἶχε φυτευτεῖ ἀπ'τό χέρι κανενός καλόγερου, ἀπ'τά χρόνια πού εἶχε χτισθεῖ καί τό μοναστήρι, στή βορινή πλευρά τῆς ἐκκλησίας, μέ ἀποτελέσμα νά καλύψει ὀλόκληρη τή πλακοσκέπαστη ἐκκλησία καί ν'ἀφήσει ἐλεύθερη μόνο τήν πόρτα τῆς εισόδου κ'ένα μικρό παράθυρο στή νότια πλευρά της. Εἶχε μεταβληθεῖ σ'ένα καταπράσινο ὀλόδροσο φυσικό μπουκέτο. Δυστυχῶς τό θεϊκό αὐτό χάρισμα βρεθήκανε ἄνθρωποι τῆς τωρινῆς ἐποχῆς καί δέν τό σεβασθήκανε.

Ίσχυρισθήκανε πώς εἶχε παρατηρηθεῖ διαρροή στή στέγη καί γιά τήν προστασία τῆς ἐκκλησίας, ἔπρεπε νά καλυφθεῖ μέ τσιμέντο ν'ἀποφευχθεῖ ὁ κίνδυνος πού διέτρεχε αὐτή.

Σωστή καί ἄγια ἡ σκέψη αὐτή, θά μπορούσε ὅμως παράλληλα νά προστατευτεῖ καί ὁ κισσός, ἀφαιρώντας μόνον τούς πάνω στή στέγη ἐξαπλωμένους βλαστούς κι ἔτσι θά μπορούσε μέσα σέ λίγα χρόνια καί πάλιν νά ἐπανέλθει στή πρώτη του ἀνάπτυξη. Δυστυχῶς δέν σκεφθήκανε ἔτσι, προέβησαν στό τέλειο ξερίζωμά του ἀφαιρέσαντες κάθε ἐλπίδα ἀναζωογονήσεως.

Καί τώρα ἀκοῦστε καί μία ἀστεία δικαιολογία που προβάλανε. Ἡ αναρύχηση, λέγει, τοῦ κισσοῦ πάνω στή στέγη τῆς ἐκκλησίας καί τό γάτζωμά του πάνω σ'αὐτή, θά δημιουργοῦσε ρωγμές

μέσα στό τσιμέντο καί θά τό κατέστρεφε. Άν θέλετε πιστέψτε το.

Συνυφασμένη ή ιστορία τοῦ μοναστηριοῦ μέ τή ζωή τοῦ κισσοῦ. Πολλά μᾶς λέγει ή παράδοση πῶς προσέφερε στούς ἀνθρώπους κατά τή διάρκεια τῆς πολύχρονης σκλαβιάς. Θεϊκή δύναμη ἦτανε ἐκεῖνη πού τόν συντηροῦσε καί διατηροῦσε τό φουντωτό καταπράσινο φύλλωμά του. Πολλές φορές, λέγει ή παράδοση, σέ ἐπιδρομές τῶν κατακτητῶν, χρησιμοποιήθηκε σάν καταφύγιο καί ἀνθρώπων ἀκόμα, ἀλλά καί σάν σίγουρη κρύπτη τῶν ἱερῶν κειμηλίων τοῦ μοναστηριοῦ.

Τά χρόνια τόν σεβάσθηκαν. Οἱ παλαιότεροι ἀνθρωποι τόν θεωροῦσαν ἱερόν καί ἀποφεύγανε συστηματικά νά χρησιμοποιοῦνε τό φύλλωμά του γιά τροφή τῶν ζώων των.

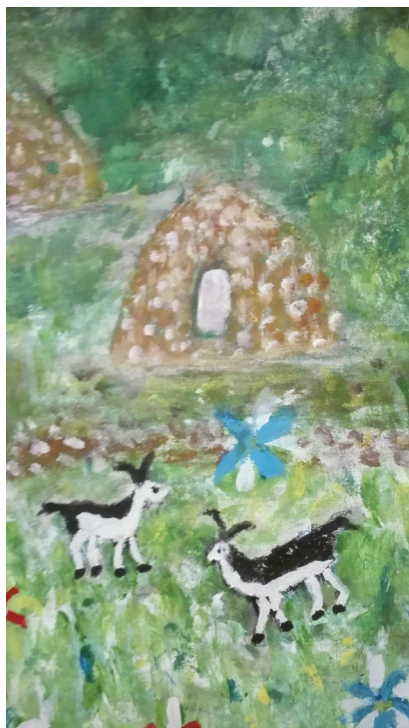
Τώρα πιά δέν ὑπάρχει πράσινο, κυριαρχεῖ γύρω ή ξεραῖλα. Ἡ ματιά σου δέν συναντάει πουθενά τό χρώμα τῆς υγείας καί τῆς δροσιάς, σέ πυρώνει ή ἀνηλιᾶ καί ή καῖλα.

Κάθε τόπος, κάθε χωριό ἔχει καί τή δική του ἱστορία τήν τοπική, εἴτε γραμμένη εἶναι αὐτή ἤ μεταφερμένη παραδοσιακά ἀπό στόμα σέ στόμα, καί πού ὑποχρέωση ,ας εἶναι νά τή διατηροῦμε μέ οποιοδήποτε τρόπο. Τό ἴδιο ὁ κάθε τόπος ἔχει καί τα ἱστορικά του μνημεῖα εἴτε μικρά εἶναι αὐτά εἴτε μεγάλα καί γι'αὐτό τήν ἴδια ὑποχρέωση ἔχουμε νά τά προφυλάσσουμε καί νά φροντίζουμε τή συντήρησή τους.

Στήν Ἑλλάδα ὑπάρχει πλῆθος ἀρχαίων καλλιτεχνικῶν μνημείων, κάθε λογῆς μαρμάρινα, χάλκινα, χρυσά κι ἄλλα. Ὑπάρχουν ὅμως καί μνημεῖα πού ἄν τους ἀφαιρέσεις τήν ἱστορία τους δέν θά βρεῖς καμία ἀξία. Τά διατηροῦνε ὅμως καί τά φροντίζουμε.

Περωνώντας κανεῖς ἀπ' τήν Ἱερά ὁδό τῆς Ἀθήνας θά παρατηρήση σέ μιᾶ ἄκρη τοῦ δρόμου μιᾶ γέρικη ἐλιά, προφυλαγμένη μ' ἓνα σιδερένιο κιγκλίδωμα γύρω στόν κορμό της. Φαίνεται καθαρά πόση προσπάθεια καταβάλλεται νά κρατηθεῖ στή ζωή, ὅσο εἶναι δυνατόν περισσότερο.

Αὐτή ή γεροϋτζουλιασμένη ἐλιά, ὅπως λένε, ἄν εἶχε στόμα νά μιλήσει, πόσα ὠραία σοφά λόγια θά μᾶς ἔλεγε, ἀπ' αὐτά πού ἄκουγε ἀπ' τὰ στόματα τῶν ἀρχαίων σοφῶν, πού κάτω ἀπ' τόν ἴσκιό της τά καλοκαιριάτικα λιοπύρια, δίδασκानε ὅταν αὐτόν

Ε.Παπαναστάση
Λεπτομέρεια
Λαδομπογιά σε ύφασμα
2 μ. x 1 μ.

τόν χρησιμοποιούσανε σάν φιλοσοφική σχολή.

Στό Αἴγιο διατηρεῖται σέ καλή κατάσταση ὁ πλάτανος τοῦ Παυσανία, μέ τήν φροντίδα τῶν ἀνθρώπων, πού ξεπερνάει τούς 22 αἰῶνες. Ἄλλος τέτοιος διατηρεῖται στήν Κῶ σάν πλάτανος τοῦ Ἱπποκράτη κι ἄλλα τέτοια ἄλλοῦ. Δέν διανοηθήκανε ὁμως οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖ νά τούς καταστρέψουνε.

Ἄν κάθε φορά πού θά φκιάχνανε κάτι καινούργιο, χαλούσανε τά παλιά, δέν θά ὑπῆρχε κανένα παλιό μνημεῖο. Τό καθένα ἀπ'αὐτά σέ ὅποιο τόπο κι ἄν βρίσκεται, ἀντιπροσωπεύει κάποια ἀνεπανάληπτη ἱστορία, τῶν περασμένων γενιῶν αὐτοῦ τοῦ τόπου. Τά μνημεῖα εἶναι ἡ ζωντανή ἱστορία τοῦ κάθε τόπου καί γι'αὐτό τό λόγο καταβάλλουνε κάθε δυνατή προσπάθεια γιά τή διάσωσή τους, κάτι πού δέν ἔγινε στό δικό μας χωριό.

Μεγάλη ἡ εὐθύνη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Συμβουλίου καί ξεχωριστά του ἐφημερίου τοῦ χωριοῦ, πού ὑποτίθεται πώς αὐτός καλύτερα ἀπό κάθε ἄλλον θά'πρεπε νά γνῶριζε τήν ἀξία τῶν ἱερῶν μνημείων καί νά πρωτοστατήσει γιά τήν διάσωσή των.

Αὐτοί πού διέπραξαν τ'ἀνεπανόρθωτα παραπάνω μεγάλα σφάλματα, θ'ἀναθεματίζονται ἀπ'τούς ἀνθρώπους πού μποροῦνε νά κρίνουνε τό μέγεθος αὐτῆς τῆς πράξεως καί θά μείνουν στιγματισμένοι στήν ἱστορία αὐτοῦ τοῦ χωριοῦ.

Τά ἐρείπια τοῦ Ἀησπυρίδωνα πού θά βρίσκονται γιά πολλά χρόνια σωριασμένα στή θέση τους, θά θυμίζουνε στούς ἐπιγενομένους τό τρομερό ἀνοσιούρηγμα πού διαπράξανε εἰς βάρος τους ὀρισμένοι ἀπ' τούς προγόνους των.

Πόσο δίκιο εἶχε ὁ ἀείμνηστος σοφός χωριανός μας Δημήτριος Παπαντωνόπουλος "Ἀκαρνάν" πού ἔγραψε ἐκεῖνα τά σοφά λόγια. "Ὅποιος δέν ἔφκιαξε χαλᾶ καί ὅποιος ἔφκιασε δέν χαλᾶ .

ΤΟ ΚΑΖΑΝΙ ΜΕ ΤΙΣ ΚΑΡΦΩΜΕΝΕΣ ΑΡΡΩΣΤΙΕΣ

Τά παλιότερα χρόνια πιά συχνά μάλιστα τούς ανθρώπους διάφορες επιδημικές αρρώστιες. Τά μέσα καί γενικά οί συνθήκες ἦτανε τέτοιες τότε πού δύσκολα μπορούσανε ν'αναχαιτήσουνε τό μεγάλο θανατικό πού ἔπεφτε κ'ἐρήμωνε τήν ὑπαιθρο. Γιατροί, φάρμακα, πάστρα κ'ἄλλα προφυλακτικά μέτρα ἦτανε ἄγνωστα. Τό λόγο εἶχανε οί κομπογιανίτες, τά γιατροσόφια καί διάφορα ξορκολόγια, γιατί ὅπως λέγει καί ἡ παροιμία ὁ πνιγμένος ἀπ'τά μαλλιά του πιάνεται. Ἔτσι οί ἄνθρωποι τότε πιανόντανε ἀπ'αὐτά σάν σέ σανίδα σωτηρίας.

Μαζί μέ τ' ἄλλα ξορκολόγια κάνανε καί τό κάρφωμα τῆς ἀρρώστιας.

Ὅταν πληροφοροῦντανε πώς σέ κανένα ἀπ'τά κοντινά χωριά ἐκδηλωνόντανε καμιά ἀπ'τίς ἐπιδημικές ἀρρώστιες, χολέρα, εὐλογιά, κυρίως αὐτες φοβόντανε, οί γεροντότεροι τοῦ χωριοῦ συνερχόντανε κι ἀποφάσιζαν ποιὰ προληπτικά μέτρα θά παίρνανε γιά ν'ἀντιμετωπίζανε τό σοβαρό κίνδυνο π' ἀπειλούσε τό χωριό. Συνήθως αὐτές οί ἀποφάσεις ἦτανε στερεότυπες, τά θεοτικά τους καί συνέχεια τά ξορκολόγια, τό κάρφωμα. Τό κάρφωμα συνίστατο σέ τοῦτο. Στά ἔμπα τοῦ χωριοῦ, στή στράτα ἀπο κεῖ πού περνούσανε γιά τό γειτονικό χωριό πού προσεβλήθηκε ἀπ'τήν ἀρρώστια, σκάβανε ἕνα λάκκο. Μέσα σ'αὐτόν τοποθετούσανε ἕνα χαλκωματένιο καζάνι, ἀφοῦ πρῶτα τό γεμίζανε μέ κάθε λογῆς ἄχριστο σίδερο καί δέν ξέρω καί μέ τί ἄλλα ξόρκια, τό κουπώνανε καί τό καρφώνανε καλά κ'ὑστερα τό σκεπάζανε μέ χώματα καί μεγάλες πέτρες. Ἔτσι μέ τήν ἐνέργεια αὐτή πίστευαν πώς καί μέ τήν βοήθειά τῆς θρησκείας θά μπόδιζαν τό μπάσιμο τοῦ κακοῦ μέσα στο χωριό. Τό κάρφωμα αὐτό βέβαια γινόντανε καί στή Ζάβιτσα.

Πάνε πολλά χρόνια τώρα, γύρω στά 1925, ὕστερα ἀπό μιά μεγάλη νεροποντή, τό λαγκάδι τῆς Κολοβοῦς ἢ Δαφνιάς ὅπως

τό λέγανε, ἔφερε πολύ νερό, τόσο πού ἀνέβηκε ψηλά ἐκεῖ πού ποτέ ὡς τότε δέν εἶχε φθάσει. Πῆρε φράχτες, γκρέμισε λιθιές, σκάλωσε κοντά στα σπίτια. Ἦτανε νύχτα, οἱ ἄνθρωποι δέν καταλάβανε καλά, καλά τόν κίνδυνο πού διέτρεξαν, ἐκεῖνοι πού βρισκόντανε κοντά σ' αὐτό τό ρέμα. Κάποιος περνώντας τό πρωί ἀπ' τό δρόμο πού πάει γιά τή νότια ἔξοδο τοῦ χωριοῦ κι ἀκριβώς κάτω ἀπ' τό σπίτι τοῦ Θανάση Μπανιά, πρόσεξε πώς στή γκρεμισμένη λιθιά, κάτω ἀπό ἕνα μεγάλο λιθάρι φάνικαν τ' ἀρβάλια καζανιοῦ. Εἶχε ἀκούσει γιά καρφώματα ἀρρώστιας καί τό μυαλό του πῆγε ἐκεῖ καί τρομοκρατήθηκε. Γυρίζει πίσω φοβισμένος καί τό ἀνήγγειλε στους χωριανούς.

Χωρίς νά χάσουνε καιρό αὐτοί, συγκεντρωθήκανε πολλοί, πήρανε τ' ἀπαιτούμενα ὑλικά, ἄμμο, ἀσβέστη καί νερό καί μέσα σέ λίγη ὥρα τό λιθάρι πού τό σκέπαζε εἶχε καλυφθεῖ ὀλόκληρο μαζί μέ τή νεροφαγιά πού εἶχε δημιουργήσει ἡ νυχτερινή νεροποντή κ' ἄφησε νά φαίνονται τ' ἀρβάλια τοῦ καζανιοῦ.

Κάποιος ὅμως πού δέν ἔδινε ἕνα παρὰ γιά τέτοια πράγματα σκέφθηκε νά βάλει στό χέρι τό καζάνι. Ἴσως γιατί ὅπως διηγούντανε, πώς τά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας καί κατά τήν περίοδο τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ὑπέστησαν φοβερές διώξεις κι ἀναγκαζόντανε γιά λόγους ἀσφαλείας νά καταφεύγουνε στά ἐπτάνησα καί σ' ἄλλα μακρυνότερα μέρη καί πώς πολλοί ἀπ' αὐτούς ἤ γιατί χάθηκαν ἤ ἀπό ἄλλες αἰτίες, δέν ξαναγύρισαν πίσω. Λέγανε δέ πώς φεύγοντας ἀπ' τό χωριό ὅ,τι ἀσημικό καί χάλκωμα εἶχανε γιά ἀσφάλεια τά βάζανε μέσα σέ καζάνια καί τά κρίβανε μέσα στή γῆ.

Ὅσοι ἐπιστρέψανε μετά τήν ἀπελευθέρωση, τά ξεθάψανε, τῶν ἀλλουνῶν ὅμως πού χάθηκαν ἔμειναν μέσα στά χώματα. Αὐτά δυνατόν νά πιστεῦε ἐκεῖνος καί πήρε τήν παραπάνω ἀπόφαση. Περίμενε λοιπόν νά βρῆ τήν κατάλληλη εὐκαιρία νά πραγματοποιήσει τό ὄνειρό του.

Πέρασαν ἀρκετά χρόνια, ἦρθε ἡ κατοχή. Μιά χειμωνιάτικη κατασκότεινη βροχερή νύχτα, βρῆκε τήν εὐκαιρία πού περίμενε τόσα χρόνια. Τό πρωί βρέθηκε ἄδεια ἡ θέση πού βρισκόντανε τό καζάνι, φαινόντανε δέ ὀλοκάθαρα πώς πράγματι ὑπῆρχε σ' αὐτή τή θέση κάτι τέτοιο.

Πολλοί ἀπ'τούς κατοίκους τότε φοβήθηκαν μήπως μέ τό
ξεκάρφωμα τῆς ἀρρώστιας πού ἔγινε θά πέσει θανατικό στό
χωριό, ἔτσι σαράντα μέρες τίς ἔζησαν μέ τρομερή ἀγωνία.

Ὡς τώρα παραμένει ἀγνωστο τί περιεῖχε αὐτό τό καζάνι,
θυσσαυρό ἢ σκουριασμένα καρφωπέταλα.

Ε.Παπαναστάση
Λαδομπογιά σε ξύλο
Χειροποίητο αντικείμενο
για τον καθαρισμό υφαντών
30 εκ.. x 70 εκ.

ΜΑΚΑΡΙΟΙ ΟΙ ΠΤΩΧΟΙ ΤΩ ΠΝΕΥΜΑΤΙ

Αναμοχλεύοντας τή περασμένη μου ζωή, μού'ρχονται στή μνήμη διάφορα περιστατικά της, καλά ή άσχημα ήτανε αυτά.

Έτσι μαζί μέ τ' άλλα θυμήθηκα καί τούτο πού παρακάτω θ'άφηγηθώ.

Χρόνια τώρα, καλοκαίρι ζαμάνι ήτανε. Καταμεσήμερο. Ζέστη άφόρητη. Τό τσιτσιρίσμα του τζίτζικα σου τρύπαγε τ'αυτό.

Ύπνος δέν μου πήγαινε. Στρουφογύριζα πάνω στό κρεβάτι μου, μά πού ύπνος; Ο ιδρώτας έφευγε ποτάμι από πάνω μου. Σηκώθηκα βγήκα έξω, μή λάχει καί γαργάλαγε λίγο αεράκι καί μέ δροσίζε. Στο καλύτερο μέρος διάλεξα τον παχύ ίσκιο μιάς φουντωτής συκιάς πού είχαμε μπροστά στό σπίτι μας. Κάπως εκεί έννιωσα μιά έλαφρή δροσερή πνοή του αέρα. Συνήρθα λίγο σταμάτησε τό κατρακύλισμα του ιδρώτα. Μόνος μου για τήν ώρα εκεί, μά όχι για πολύ. Σέ λίγο νά σου, μέ τό άργό της βήμα ξεκάμπησε ή θειά Στάθαινα. Ήτανε μιά μακρυνή συγγένισά μας πού από πολλά χρόνια είχε χάσει τον άντρα της. Παιδιά δέν είχε. Σάν άπασχόληση είχε τό ξενοδούλι, λίγο ξένο γνέσιμο καμιάς τλούπας, κάνα χεράκι στό διάσιμο του στημονιού κανενός διασιδιού, στό διάλεγμα του τραχανά καί ό,τι άλλο τύχαινε μά όχι για λεπτά, κάνα καφεδάκι, ή κανένα κολατσιό, μά περισσότερο για νά σκοτώσει τήν ώρα της, μιά πού δέν είχε δική της οικογένεια ν'άσχοληθει μ'αυτή. Για τίς επισκέψεις της δέν είχε ώρα, ήτανε τό ίδιο γιαυτή πρωί ή μεσημέρι, δέν τήν ένδιέφερε. Ριχνόντανε για τό τακτικό της καφεδάκι, κι άς ήτανε καί κριθαρένιο, μαύρο όμως καί γλυκό ήτανε.

Τή δέχτηκα ευχάριστα, τήν ήθελα εκείνη τήν ώρα, θά μου διασκέδαζε τήν άνία. Τήν ήξερα καλά, δέν ύστερουσε σε κουτσομπολιό. Ήτανε ή έφημερίδα του χωριού, μοναδική στό είδος.

Ήτανε ό,τι χρειαζόντανε εκείνη τήν ώρα για μένα, γιαυτό τήν

καλωσόρισα μ'εὐχαρίστηση.

Ἦπτε τό καφεδάκι της, ἀφοῦ βέβαια κούνησε καλά τό φλιτζάνι της νά μή μείνει τίποτα στόν πάτο.

Δέν ἄργησε νά ξεκινήσει τή συζήτηση, ἀραδιάζοντας ὅλα τά νέα τοῦ χωριοῦ, μέ τή πιό μικρή τους λεπτομέρεια, ἀλλά καί μέ τό ἀνάλογο ἀλατοπίπερο γιά τή νοστιμιά.

Πέρασε ἀρκετή ὥρα μέ τά νέα τῆς θειᾶ Στάθαινας, μέ κάμανε νά ξεχάσω τό λόγο πού μ'ἔκανε νά πιάσω τόν ἴσκιο τῆς συκιᾶς. Τό μάτι της ἀσταμάτητα περιφερόντανε ἀπ'τή μιᾶ ἄκρη τοῦ χωριοῦ στήν ἄλλη, ἐλέγχοντας τήν κάθε κίνηση πού παρατηροῦσε καί δίνοντας καί μιᾶ ἐξήγηση γιά τήν κάθε μιᾶ ἀπ' αὐτές.

Τήν ἀφορμή γιά τήν παλιά ἱστορία πού θυμήθηκε καί θ'ἄρχιζε τῆς τήν ἔδωσε ἓνας ἄντρας σκυφτός, κι μ' ἄργό βῆμα πού κείνη τήν ὥρα κατηφόριζε, ἀπ' τόν ἀπάνω δρόμο γιά τό σπίτι του πού βρισκόντανε πιό κάτω. Μέ ρώτησε ἂν τόν γνώρισα. Τῆς ἀπάντησα πώς ἦτανε ὁ Μπάκιας ὁ γείτονάς μου. Καί τότε ἡ θειᾶ Στάθαινα ἄρχισε.

Οὐ ἄνθρωπους αὐτός πιδίμ'μ'θμιζ μιᾶ παλιά ἱστορία π'μ'φαίνεται σά νά συνέβει τώρα δα. Εἶναι μιᾶ ἱστορία ντιπ καταληθνή κι λίγου παραξεν'.

Περίμενα μ'ἀνυπομονησία νά τήν ἀκούσω ν'ἀρχίσει. Δέν ἄργησε. Ἄφησε τό γνέσιμό της κάτω, σάχθηκε πάνω στό πέτρινο καθισμά της, σκούπισε μέ τό χέρι της τά χεῖλια της κι ἄρχισε.

Πᾶνε γύρω στά πινήντα χρόνια, τόσα θά νάνε ἀπάν'κατ', ἀπό τότε πού οἱ γονεῖς τ'Μπάκια πιθάνανε ἀπό κακιά ἀρρώστια, κι τ'ἄφσανε ὀρφανό στά δέκατ'χρόνια. Γράμματα δέν εἶχε μάθ'. Τούνε στείλανε στοῦ σκουλιό, μ'δε τά περνε οὐ δόλειος, ἦτανε λίγο κουτούτσκος, ὅπως κι τώρα δά κι λίγου χαζούλς ἔτσ τό πλασι οὐ Θιός τοῦ καημένου, τί ἔφταιε κι αὐτό; Τ'μόν πιριουσία π'τ'ἄφκανε οἱ γονεῖς πιθαίνοντας ἦτανε ἓνα στρωτό σπτάκ, πέτ'ἔξ'λιόδνετρα κι καμιᾶ δικαριά γδοῦλες. Μ'αὐτά ἔπρεπε νά ζήσ'τοῦ φουκαριάρκο. Πῶς ὅμως νά τά φέρ'βόλτα σ'αὐτήν τν ἡλικία κι στ' κατάστασ' π' βρισκόντανε; Πῶς θ'ἀντιμετώπιζι τ'ζωή.

Αὐτό τό εἶδε μιᾶ ἀδερφή τσ μάνας τ'κι τοῦ σμάζουξι στοῦ δκότς τοῦ σπít'μί τά δκάτς τά πιδιά πού 'τανε σνομήλκα μ'αὐτό, γιά

λίγα χρόνια ώς π'νά μιγαλώσ'λίγο κι τότε ίσως νάτανε σέ κατάστασ'νά κουμαντάρ'τούν έαυτότ'.

Πέραναν τά χρόνια. Ού Μπάκιας μέ τ' παρακολούθησ' τς θειάς τ' είχε προσηλωθει έκει στ' φύλαξ' τ' γδιών τ'. Δέν έλπιε άπό κουντάτς, αυτή ήτανε ή παρέα τ' μ' αυτές κουβέντιαζ.

Στ' κάθε μιá είχε δόσ'κι τό 'νομάτς, λιάρρα, μάρτσρα, κουριλάτ, κανούτα, ψάρω, μπούτσκα, τσουράπω, φλώρα, τραχείλω, κουτσοκέρα. Αυτός ήτανε ού δκός τ' κόσμους. Αυτές σά νά τούν νιώθανε κι κάθι φορά π' άκγανε τ' όνομάτς τούνε τράγανε στά μάτια. Μαζί μί τς γίδες είχε κι του τραι' του γριβου του βαρβάτου, γιά νά παίρνε τά κατσίκια άπ' αυτόν.

'Ετσό πέρανε ού κιρός. Ού Μπάκιας δέν σκουτζώντανε γιά πολλά πράματα, όχ' όμως του ίδιου κι θεία τ' π' πάντα τούν σλιόντανε.

'Ηρθανε τά χρόνια έλεε κάτ' πρέπ'νά κάμουμι γιά τ' όρφανό. Δύσκολα όμως τά πράματα. Τί νά κάμνε; Οί δκοίτ' του κνίσαν' άπού δω του κνίσαν άπού κεϊ, κι βρίκανε πώς πρέπ' να φροντίσνε νά τούν παντρέψνε. Αμ ποιά θά νάτανε εκείν' π' θάπαιρνε τούν Μπάκια; Ούλες τούνε ξέρανε. Είπανε τ' άπόφασίτς σ' αυτόνε τ' άρέσι, δέχκι χωρίς άντιλοή. Μπουρεϊ κάτ' νά 'ξίρη άπού παντριά. Του πατρολόϊμα τ' Μπάκια μαθεύκει στου χωριό κι του κουτσουμπολιό έδونه κι' παιρνε. 'Ο τ' ήθελε π'άσα ένας έλε. Ακούς έκει, είπανε οί κουπέλες π' τ' άκσανε νά πάρουμι γ' άντρα μας του Μπάκια, άμ καλύτερα στου μοναστήρ. Χαλεύοντας όμως άπού δω κι άπού κεϊ δέν άργησι νά βρεθει κι νύφ'. Ήτανε ή στορμπούλου ή θγατέρα τς πουλίξις κι τς προκουμένς τς Μαριώς Κοντύλου. Κοπέλα όμορφη κ' έξυπν', λίγου πιταχτούλα βέβαια, άλλ' αυτό δέν πείραζε του Μπάκια. Οί κακές γλώσσες κάτ' λέγανε, πώς τάχα κάτ' έκανε μί κάτ' πιδιά τούν Κώστα, του Μήτσου τούν Αντρέα κι μι κάτ' άλλα κι μάλιστα πώς ήτανε σ' άλλ' σειρά.

Κακός ού κόσμος ποιός νά τά πιστίμε αυτά;

Του σπιθιριό τό βάλανε μπροστά. Τόπανε στ' μάνα τς νύφς, ούρθουστάτσι σην αρχή, γλήγορα όμως έπισε κι συμφώνσι. Τόπανε κι στή Κουντυλού έτσ'κι αυτή σην αρχή έκανε πώς τσ κακουφάνκι κι ξηρόστριβε, ακούς έκει νά πάρου άντραμ του πιλελό; Του κακό όμως είχε παραγίν', σί λίγου θά ξέσπαι,

Ε.Παπαναστάση
Λεπτομέρεια, Λαδομπογιά σε ξύλο,
Συρτάρι στο εσωτερικό της οικίας, 50 εκ. x 15 εκ.

Ε.Παπαναστάση
Λεπτομέρεια, Λαδομπογιά σε ξύλο
Ντουλάπα της ανλής της οικίας, 1,50 μ. x 2,20 μ.

οί δκοί τς τ'ξέραν ούλα κ'έπρεπι κάτ'νά κάμνε, νά προυλάβνε του ξισκέπασμα.

Τί νάκαν τότε κι αυτή πήρε τ'μιγάλ απόφασ'νά διχτεϊ. Τόπανε κι στό Μπάκια, χάρκει κι αυτός, π'σέ λίγο θά νά'χει δίπλα τ τ'γυναικουλάτ'κι θά τότε βοηθάει στ'φύλαξ'τ'γδιωνε τ'.

Του γάμου τούνε συντομέψανε δέν ξέρανε τί τς βρισκ'.

Έτο μιά Κυριακή του καλατσό χωρίς κρούταλα κί φασαρίες τς σπιφανώσανε στήν εκκλησία, κί άπου κει στου σπιτ'. Τά παραπέρα ήτανε δλειά τς Κοντύλος.

Η θειά Στάθαινα για λίγο διέκοψε την αφήγηση για νά πάρει μιά άνάσα κί ύστερα συνέχισε.

Ού Μπάκιας ύστερα άπ'του γάμουτ άλλαξε, γίνκε άλλος ανθρωπος, κόντιψι νά ξιχάσ' κί τσ'γίδες άκόμα, μί του ζόρ'τούν έστιλνε ή Κουντύλου νά τς βουσκήσ' δέν τόκανε καρδιά νά ξεκουλήσ'άπ'τη ουρά τς γυναικούλας τ'.

Πέρασι λίγος κιρός, όχ'όμως κι πολύς. Μιά μέρα ζύγουσι τούν άτρατς κι τ'ξουμουλουήθηκε του μεγάλου μυστικό τς, πώς γλήγορα θά γέν'πατέρας. Αυτός άμα τ' άκσι πέταξ'άπ'τ'χαρά. Ού κιρός πέρναε γλήγορα γιατί ήτανε λίγος.

Ένα βράδ'πρίν λαλήσνε τά κοκόρια ή Κουντύλου άλαφιασμέν'πιτάχτικ άπάν' κί φώναξει του Μπάκια πώς θα γεννήσ' κι νά τρέξ'για τή μαμή.

Ούρμημεμένος άπό πρίν αυτός δέν έχασε κιρό, πήρε του ζαντραβέλ τ'κι έτριξι στήν άλλ'άκρ'τ'χωριου π'βρισκόντανε του σπιτ' τς μαμής.

Στου δρόμου π'παίνε πουλά πράματα έβανε μί του νούτ' αλλά δέν μπόργε νά βγάλ'συμπέρασμα, τς μήνς δε τς ήξιρι ούτε λογαριασμό ήξιρι νά κάν', ειχ'άκούσ'πώς οί μάνες τά πιδιά τά βαστάνε ενιά μήνες στ'κοιλιά τς, άμ πώς νά τόβρ';

Αυτά κι άλλα σλοϊόντανε'κει π' παίνε, ως πό φτάσι στου σπιτς τς μαμής.

Η μαμή άμα τ' άκσι χάρκει π'θά γινόντανε πατέρας ού Μπάκιας κι τούνε φκίθκι καλή λευτεριά τς γυναικάς τ'κι πώς τουνε καρτέριε νά τν φωνάξ. Μπήκι καβάλα κι βιάσανε του ζαντραβέλ νά φθάσνε γρήγορα. Δέν άργσανε καί πολύ. Η μαμή κοίταξι τ'γυναίκα π'κλοπονάει κι ειπε πώς δέ θ'άργήσ'νά λευτερωθει. Κι άλήθεια μέσα σέ λίγες ώρες χωρίς καμιά δυσκολία κι σάν

νά μήν ἦτανε προυτάρα ἔφερι στοῦ κόσμου ἓνα χαριτουμένου δράκου.

Ἡ μαμή ἄμα περιποιήθηκί τ'λεχώνα κί τού δράκου, ἔφγι γιά τού σπί'τς, εἶχι φέξ'πλατιά ἢ καινούργια μέρα.

Στοῦ μυαλό τ'Μπάκια κιάτ'εἶχι μείν', τοῦχι καρφωθεῖ πῶς κιάτ'συμβαίν', ἀλλά ἔλα π'δέ μπόργι νά καταλάβ'. Ἄμα ἔφγι ἢ μαμή ζύγους'τ'γυναίκα τ'κί ἔκατσι σμάτς κί τνε ρώτσι, πόσ'μῆνες περάσανε ἀπ'του κιορό π'παντρευτικάμι, τς εἶπε πῶς θμάτε πού'τε Ἀπρίλς τότι, ἀλλ'ἀπού κεί κί δῶ δέν ξέρου. Ἡ Κουντύλου π'καταλαβ γιά ποιό σκουπό τς ἔκανι τν ἐρώτησ' κί χωρίς νά πολυσκεφθεῖ κί νά βασανίσι τοῦ μυαλότς γιά νά βρεῖ τ'ἀπάντησ', τούνε ρώτσι ἄν ξέρ νά μιτρά μί τά δάχλατ'ώς τοῦ ἰνιά, κ'ἄμα βιβιώθηκί πῶς ξέρ' ἄρχισ' νά τ'λέει ἀπό ἓναν ἓναν τς μῆνες, Ἀπρίλς, Γρίλς, Γριλινός, Μάης, Μαούτσος, Θιορστής, Δραπανάς, ἓνας π'σί πήρα κ'ἓναν π'μί πήρες, πόσ'γένονται τώρα, τήραξι τά δάχτλάτ'ού Μπάκιας κί φώναξι μί χαρά ἓνιά.

Τότε κάθι ὑπουψίατ σκορψι μονουκουπανιάς κί χωρίς νά χάσ'κιορό ἀγκάλιασι τ'γυναίκατ'τ'φίλσι σταυρωτά κί κακολόισι τού ἑαυτό τ'ἀπού μέσατ' πόβαλε κακά πράματα στοῦ μυαλό τ' γιάαυτή. Ὅστερα γύρσι κ'ἔρξι νιά τρυφιρή ματιά στοῦ σπαργανωμέν δράκου π'κμότανε ξένιαστος σ'σαρμανίτσα τ'κί εἶπε, Κουντύλου τήρα τοῦ πιδί μας οὐ κατάϊδιος εἶμαι.

Ε.Παπαναστάση
Ακρυλικά σε αλατοζύμαρο
5 εκ. x 20 εκ.

Ε.Παπαναστάση
Λαδομοργιά σε πέτρα
15 εκ. x 10 εκ.

ΤΟ ΝΤΥΣΙΜΟ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Παράλειψις θά ἦτανε ἂν δέν γράφαμε λίγα γιά τό ὠραίο ντύσιμο τῆς περασμένης ἐκείνης ἐποχῆς, μέ τό ὁποῖο ἐμφανιζότανε τόσο στούς γάμους, ὅσο καί σέ διάφορες ἄλλες πανηγυρικές ἐκδηλώσεις, τῶν ἀνδρῶν καί τῶν γυναικῶν

Τῶν ἀνδρῶν

Τό κύριο ἔνδυμα τότε ἦτανε τά πισλιᾶ Ἑλληνική περιβολή πού ἀπαρτιζότανε ἀπ'τά παρακάτω:

Τσαρούχια φκιαγμένα ἀπό μαύρο λουστρίνι ἢ ἀπό κόκκινο τελατίνι, κεντημένα μέ χρυσή κλωστή καί τουφωτή μεγάλη φούντα ἀπό μαύρο γκέμα τογάϊ. Κάλτσες βαμβακερές ἢ μάλλινες ἀπό μαλλί σκαμπάνι, κάτασπρες, πικνοῦφαμένες καί καλοτεντωμένες στο πόδι. Τά κάτω ἄκρα τά συγκρατοῦσανε δύο λεπτές πέτσινες λωρίδες (στάφες), στήν κορυφή τῆς ἄτζας καί κάτω ἀπ'τό γόνα δενόντανε καλτσοδέτες, μαῦρες μεταξωτές, μέ μεγάλη μεταξωτή φούντα πού κρεμότανε στό πίσω μέρος. Φουστανέλλα φουφουδάτη μέ σαράντα μάνες, ἀπό καμπρό προικάλι καλοσιδερωμένες μέ τόν σκανταλέτο. Ζῶνες μεταξωτές δίχρωμες ἄσπρες καί γαλάζιες, δεμένες στή μέση τους, κρεμότανε μέ χάρη τά δύο τῆς ἄκρα. Σολιάχι λουστρενένιο καί χρυσοκεντημένο, μέ μπηγμένη σέ μιά ἀπ'τίς πτυχές του τήν ἀπαραίτητη τότε κουμπούρα.

Φέρμελη βελουδένια χρωματιστή ἢ μαύρη ὀλοκέντητη μέ ἄσπρα μεταξωτά γαϊτάνια, μέ δυό μανίκια χωρίς ποτέ νά φοριόντανε κρεμότανε στίς πλάτες. Πουκάσμιση ἀπ'τό ἴδιο πανί μέ τίς φουστανέλλες, μέ μακρούς καί πλατιές μανίκες καί γυριστό γιακά μ'αυτιά. Φανέλλες ἀπό προβατίσιο φίνο μαλλί (σκαμπάνι) κάτασπρες. Ἀπάνω στά καλοχτενισμένα τους μαλλιά φορούσανε τή μαύρη ἀτλαζένια γυαλιστερή τους

σκούφια, λίγο στραβά που κρατιόντανε ἀπ'τά μαλλιά τους μέ μιὰ ἐσωτερική κόπτσα.

Τῶν γυναικῶν

Παπούτσια: Μποτίνια ἀπό μαῦρο ἢ χρωματιστό φίνο πετσί στραβωκουμπωτά, μέ μέτριο τακούνι. Κύριο φόρεμα: ἀκρογαζές χρωματιστός καφέ, κόκκινο, βυσσινή ἢ μπλέ, φούστα πλατιά καί μακρυνά, μέ προεξέχουσα οὐρά. Τό πάνω μέρος τό πουλκάκι ὅπως τό λέγανε, ἐφαρμοστό στό σῶμα, μακρυνά μανίκια καί ψηλό κλειστό γιακά.

Τά μαλλιά καρέ μέ κότσο. Γιά νά φκιάξουνε τόν καρέ τοποθετούσανε πάνω ἀπ'το μέτωπο καί μέσα στά μαλλιά τους ἕνα μπομπάρι ἀπό ξένα μαλλιά, ἔτσι πού νά προεξῆχε τοῦ μετώπου κ'ῦστερα τὰ γυρίζανε πίσω καί φκιάχνανε τόν κότσο, τόν ὅποιο στεριώνανε μέ μιὰ εἰδική χτένα. Ἀπαραίτητη ἦτανε γιά τό καλοκαίρι ἡ χρωματιστή ὀμπρέλα, μέ μακριά χειρολαβή, τό δέ χειμῶνα μαύρη μέ κοντή χειρολαβή.

Ε.Παπαναστάση
Λαδομπογιά σε ξύλο
Χειροποίητο αντικείμενο για την παρασκευή ζύμης
80 εκ. x 80 εκ.

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΜΟΥ

Θυμάμαι : Τόν γέρο Σταμούλη Καρκάση νά κάθεται πάνω στό πέτρινο πεζούλι τοῦ μαγαζιοῦ του, μέ κουμπισμένα τά δυό του χέρια πάνω στή μαγκούρα του κι πάνω ἀπ' αὐτά νά στηρίζει τό πηγούνι του, νά ἔχει κάπου μακρυνά προσηλωμένο τό θωλό του βλέμα κι ἀδιάκοπα νά μᾶς διηγεῖται παλιές ἱστορίες τοῦ χωριοῦ, γιά τοῦς παλιούς ἀρχόντους, τά πέντε σπίτια πού ἐπί τουρκοκρατίας εἶχανε τά πρῶτα στό χωριό, γιά τήν περιοδεία τοῦ Βασιλιᾶ Ὁθωνα καί τό πέρασμά του ἀπό τούτο. Ἄλλες ἀπ'αὐτές τίς εἶχε ζήσει ὁ ἴδιος κι ἄλλες τίς εἶχε ἀκούσει ἀπ'τούς παλιότερους. Καί στό τέλος ἀπό κάθε μιᾶ ἱστοριούλα του, τόν ἄκουγες νά μονολογεῖ, “κόσμος ντουνιας, βιλαέτια” νοώντας τ'ἀτέλιωτα τά περασμένα καί τά μέλλοντα.

Τόν γέρο Διονύση Παπαναστάση, ἀμυδρά σάν ὄνειρο, μόλις καί τόν θυμάμαι, νά ἔχει πιασμένο τό δεξιό ψαλτήρι καί μέ τή γλυκειά γέρικη φωνούλα του, νά ψάλει τά διάφορα ἐκκλησιαστικά τροπάρια.

Τόν γέρο Ἀντώνη Χατζαρά, νά κατεβαίνει ἀπ'τά πανωμερίτικα στήν ἀγορά, πανύψηλος ὅπως ἦτανε, μέ τό βλοσυρό καί κάπως ἄγριο βλέμμα του, τά φουντωτά καί προεξέχοντα φρύδια του, τό μεγάλο καί τσιγκελωστριμμένο ἄσπρο μουστάκι του καί τά λίγο στραβά κάτω ἄκρα του, ἔτσι πού οἱ ἄτζες του γέρνανε λίγο πρός τά ἔξω. Πολλές φορές τόν ἄκουγες νά κάνει λόγο γιά τόν Πατροκοσμᾶ, ὅπως εἶχε ἀκούσει ἀπ'τούς παλιούς, πῶς εἶχε περάσει ἀπ'τό χωριό καί μίλησε σέ συγκέντρωση τῶν κατοίκων πού πραγματοποιεῖτο στό περίβολο τῆς Παναγίας, γιά τήν παλιά μάγισσα τή Χρυσάφω πού μέ τά καμώματά της τρομοκρατοῦσε ὅλη τήν περιφέρεια. Δέν παρέλειπε νά ἐξυμνεῖ τόν μακρὺ του σισανέ, πού δέν τοῦ ξέφευγε ποτέ ὁ στόχος ἅμα ἔρριχνε στό σημάδι.

Τόν γέρο Σταμούλη Γαλούνη πού σάν πρᾶματευτῆς πού ἦτανε

γυρόφερνε τό χωριό κι ἄς τοῦ ἴλειπε τό φῶς κι ἀπ'τά δυό του μάτια. Τόν θυμᾶμαι ἀκόμα στριμωγμένο σέ μιά ἄκρη τοῦ μαγαζιου τοῦ Γιώργη Κρίτση νά παίξει πασσέτα μέ συμπαίχτη του τόν γέρο Ἡλία Νικαλέ, κι ἄλλους χωριανούς.

Τόν κουμπάρο μου Κώστα Κρίτση (Γκούμα) μέ τούς ὠραίους του μουραπάδες καί τό τσουχτερό του πείραγμα, π'όταν ἤθελε νά σατηρήσει κανέναν ψευτοπαλληκαρά, ἔλεγε μέ τήν ἰδιαίχουσα προφορά πού τόν διέκρινε “Νέ πιάστε τον, νέ δέστε τον, νέ βάλτε τον κάτω κι ἴγω τούν κυβερνάω.

Τόν σοβαρό καί λιγομίλητο γέρο Λαμπράκη Λιοπύρη μέ τήν τσουχτερή καί αὐστηρή του κριτική.

Τόν γέρο Βασίλη Δρακά μέ τό κακῆς ὥρας μαγαζί του, πού ὅταν καμιά φορά βρεχόντανε τά χέρια του, τά σκούπιζε ἀπ'τή φουστανέλα του ἢ κι ἀκόμη ἀπ'τό συντρόφι του.

Κι ἀκόμα πόσους ἄλλους δέν θυμοῦμαι, τόν Γρηγόρη Γαρμπή, τόν γλετζέ, πού δέν τοῦ βγαίνει κανένας στό χορό καί στό τραγούδι κι ἄς τοῦ ἴλειπε καί τό ἕνα πόδι καί πού παρακαράκαιρα ὁ καημένος μᾶς ἄφησε γιά πάντα.

Τόν γέροΜήτσο Λάσκαρη π'ἄρξανέβαινε ἀπ' τήν τυλήχτρα στά μαγαζιά, κρατώντας πάντα τήν πονεμένη του μέση μέ τήν ἀγκλίτσα του.

Τόν γέροΒαγγέλη Παπαναστάση μέ τήν ὀλοκάθαρη φουστανέλα του ν'ἀργοδιαβαίνει γιά τήν ἐκκλησία νά παίρνει θέση στό δεξιό ψαλτήρι καί μέ τή βραχνή του φωνή ν'ἀραδιάζει τὰ ἐκκλησιαστικά τροπάρια ἀπ'ἔξω, χωρίς νά νιάζεται γιά βιβλίο.

Τόν ἀπίκραντο Μησταρδέλο Χολή πού πάντα χαρούμενος δέν ἄφηνε οὔτε στιγμή ἀπ'τό στόμα του τ'ἀγαπημένα του τραγούδια, τήν παπαρούνα, τή ροϊδω, τήν Λουλούδω κι ἄλλα τέτοια παθιάρικα.

Τόν ΜητσοΠετάλιᾶ (Κατραβά) μέ τό ἐξιχνιαστικό, διαπεραστικό του βλέμμα καί τό εἰρωνικό του χαμόγελο.

Τόν πολυμήχανο νυχτοπάτη Σωκράτη Μήτση, πού σάν σκοπό τῆς ζωῆς του εἶχε τάξει, νά σκαρώνει διάφορες φάρσες σέ βάρος διάφορων χωριανῶν καί ξεχωριστά στου μπαρμπα Στάθη.

Τίς ἀγριοφωνάρες καί τ'ἀχαλίνωτα πλούσια γέλια τοῦ γέρου Αντώνη Λιάκα πού ὅταν τόν ἄκουγες νόμιζες πῶς ἔκανε σεισμό.

Τόν τσελεπή κι ἀκουρνιάχτιγο Νίκο Ρούπα (Κονάκη) μέ τήν

Ε. Πανααστάση
Λεπτομέρεια, Λαδομηντογιά σε θάσσημα, 2 μ. x 1 μ.

όλοκάθαρη φουστανέλα καί τό καλοστριμμένο μουστάκι του καί πάντα φρεσκοβαμμένο μέ λαδόγανα.

Τόν γέρο Κωνσταντή Κακούρη πού τοῦ ἄρεγε πάντα νά ἀφηγεῖται τά ὅσα παράξενα τοῦ εἶχανε συμβεῖ πάνω σ'ἀρχοντικό κι ἀκόμα ἅμα μᾶς διηγούντανε πώς ἅμα τόν ἔπιανε πυρετός (τριτσάνα) τ'ἀνέβαινε 40, 50 καί βάλε.

Τόν ἀλησμόνητο Παναγιώτη Πεταλιᾶ μέ τά ξεγκαρδιστικά του ἀστεῖα, τόν χορευταρά καί τραγουδιστή, ἀλλά καί τόν παραπονεμένο γιά τό ἀδύνατο μουστάκι κι αὐτός μέ τόν ἀδερφό του Γιάννο μέσα σέ μιά βδομάδα καί παράκαιρα παράτησαν γιά πάντα τούτη τήν πρόσκαιρη ζωή.

Μά ποιόν κανεῖς νά πρωτοθυμηθεῖ καί ποιόν νά πρωτοκλάψει; Βλέπω τόν Μίχα Τζουροπάνο καθισμένο πάνω στό πέτρινο πεζούλι τοῦ μαγαζιού του, νά παίζει τό μπουζούκι του καί μέ τή ριχνική φωνή του νά τραγουδᾷ τούς Λαζαίους, κουνώντας τήν μαύρη μακριά γενειάδα του καί πιό πέρα τόν μπάρμπα Σπύρο τόν πατέρα του νά καμαρώνει τόν καλιτέχνη γιό του.

Τόν ἐργατικό Γιάννη Λιάβα πού ὅπως μοῦ εἶπε μιά φορά ἕνας ἀπό τούς γιούς του, δέν τόν θυμήθηκε ποτέ νά καθήσει κάτω γιά φαγητό. Πάντα του ἔτρωγε ὀρθός γιά νά μή χάνει καιρό ἀπ'τή δουλειά του.

Τόν γέρο Γιάννη Καλλιμάνη, πού ἡ φήμη του σάν ξόρκι τοῦ εἶχε βγεῖ κ'ἔξω ἀπό τό χωριό.

Τόν γέρο καλόγερο Μήτση πού θέλοντας νά ἐπιβάλει τήν τάξη στήν ἐκκλησία, μᾶς ἀπειλούσε πώς θά μᾶς κάμει τά πλευρά μας μαλακά σάν τήν κοιλιά μας.

Τόν γέρο Νίτσα Μπανιά, πού δέν παρέλειπε νά ἐγκομιάζει τίς νόστιμες πίττες πού ἡ γυναίκα του θεία Γεργούλα ἐτοιμάζε γιά τήν ἀργατιά πού τῆς σκάβανε τ'ἀμπέλι στά Βιτσινόλακα.

Πῶς νά μή θυμηθεῖ κανεῖς κι τίς συμπαθητικές γριουλες, πού φεύγοντας κάθε μιά ἀπ'αὐτόν τόν κόσμο, ἄφηνε ἕνα δισαναπλήρωτο κενό.

Τήν θεία Σπυριδούλα Ζαφειροπούλου (Καλομασύνη), τήν μοιρολογίστρα, πού καί τοῦ πιό σκληροῦ ἄκαρδου ἀνθρώπου, ράγιζε τήν καρδιά καί πού σάν σκοπό στή ζωή τῆς εἶχε τάξει νά συντροφεύει τούς λυπημένους καί πονεμένους τοῦ χωριοῦ.

Τήν θεία Στάθαινα Παπαναντώνη (Τουβουλᾶκου) πού κι

Ε. Παπαναστάση
Ακρυλικά σε καμβά
40 εκ. x 30 εκ.

αυτή δέν ύστεροῦσε σέ καλωσύνη καί πού ύπῆρξε ἡ πρώτη γυναίκα στήν περιφέρειά μας πού δοκίμασε, ἐκεῖνα τά χρόνια τή γλύκα τοῦ τσιγάρου.

Τήν θεία Διονύσaina Κολιά (Τσαπόνω) μέ τό τσεκούρι στά χέρια καί με τήν λίγο ψευδή προφορά, νά ξεορκάει “Τόν συλίτη τόν μελίτη καί τόν ἀδερφό τοῦ χάροντα”.

Τή φτωχούλα θεία Σπύραινα Μουχάνη πού γυρόφερνε τά γύρω χωριά, παριστάνοντας τήν καλή μάγισσα, χρησιμοποιώντας γιά τό σκοπό αὐτό κόκκαλα κοκόρου καί κάτι ἄλλα αντικείμενα περίεργα, γιά νά ξεγελάει τίς ἀπλοϊκές γυναικοῦλες καί νά ἐξοικονομάει τά χρειαζούμενα γιά τή συντήρηση τῆς οικογένειάς.

Αὐτουνούς κι ἄλλους πολλούς ἀκόμα θυμάμαι, γέροντες ἀλλά καί νιούς πού πρόωρα γιά πάντα μᾶς ἔφυγαν ἀπό κοντά μας, γιά νά μᾶς ἀφήσουνε πικρές ἀναμνήσεις.

Θυμᾶμαι τίς ραχοῦλες, τίς πλαγιές, τά ρέματα, τίς σπηλιές καί τούς γκρεμούς, πάνω στούς ὁποίους σκαρφαλώναμε γιά νά φθάσουμε τά κωσταντίνια, πού μαζί μέ τ’ἄλλα τά μυριόχρωμα καί μυρωμένα ἀγριολούλουδα, ἀηβαίβαρο, βιολέτες, ἀνθισμένη ἀλιφασκιά καί τόσα ἄλλα, θά στολίζανε τή Μεγάλη Παρασκευή τόν Ἐπιτάφιο.

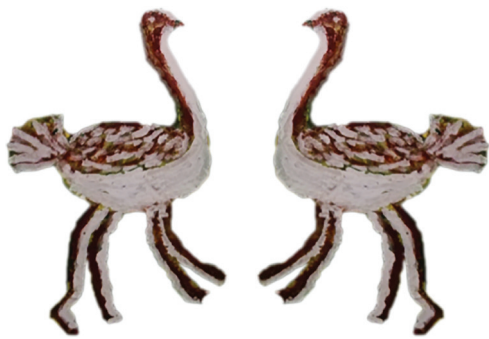

Ε.Παπαναστάση
Ακρυλικά σε καμβά
40 εκ. x 40 εκ.

2021